İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Art-Sanat 2025, (24): 31–59

https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0017

Başvuru | Submitted 18.05.2024
Revizyon Talebi | Revision Requested 31.10.2024
Son Revizyon | Last Revision Received 18.11.2024
Kabul | Accepted 25.07.2025

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Uşak Müzesindeki Dört Kapı Tipli Mezar Stelindeki Betimlemelerin Sembolik Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme

Evaluation of the Symbolic Meaning of the Depictions on the Four Door-Type Grave Stelae at the Uşak Museum

Ahsen Fındık [1], Münteha Dinç [2] & Emre Taştemür [2]

[1] Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Uşak, Türkiye
[2] Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak, Türkiye

Öz

Çalışmanın konusunu Uşak Müzesinde yer alan dört adet kapı tipli mezar steli oluşturmaktadır. Kapı tipli mezar stelleri, özellikle toplumun orta sınıfı arasında görülen, Antik Dönem'de ölen kişinin anısının yaşaması ve sürdürülmesi endişesi ile zamana meydan okuyan, kalıcı bir anıt yaptıramayan kişilerin/aile üyelerinin daha ekonomik boyutlarda bir kapı betimi ve sütun, alınlık gibi ek mimari unsurların da betimleme aracılığıyla gösterildiği stel tipidir. Kapı tipli steller üzerindeki betimlemelerin oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, bölgeler arasındaki kültürel temas ve etnik grupların kendilerine ilgi çekici gelen seçimleri sonucunda oluşturulmuştur. Frig bölgesinde yaşayan halkların dönemin modası olan kapı tipli mezar steli ile Roma İmparatorluğu'na aidiyet bağlamında kimliklerini görünür bir şekilde ifade etmenin ve sergilemenin bir yolunu buldukları söylenebilir. Söz konusu steller, Roma Dönemi Frigyası'nda yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumları hakkında bilgi vermeleri ve bölgeye özgü ölü gömme geleneklerine ışık tutmaları sebebiyle de önemlidir.

Uşak Müzesi envanterine kayıtlı olan steller yukarıda sayılan sebeplerden dolayı bilim dünyası için oldukça önemli eserlerdir. Bu stellerin buluntu yerleri kesin olarak bilinmemekle birlikte satın alma yolu ile müzeye teslim edildikleri görülmektedir. İncelenen steller hem stilistik hem de ikonografik açıdan kendi bağlamları içinde farklı bölgelerden benzer stil ve ikonografiye sahip stel örnekleri ile karşılaştırılarak bir tipoloji içerisine dâhil edilmişlerdir. Özellikle çalışmada yer verilen Kat. No. 3 ve Kat. No. 4'teki stellerin tipolojik değerlendirmesinde yararlanılan geçmiş yıllardaki çalışmaların, stellerin belirli bir tipolojiye göre sınıflandırılmasında yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu sebeple kapı tipli steller üzerinde yapılacak çalışmalarda bu stellerin eski sınıflandırmalara dahil edilmesinin yerine yerel bir tipolojiye dâhil edilmelerinin daha doğru olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmada stellerin sembolik anlamlarının incelenmesi çalışmanın asıl amaçlarından biridir. Stellerin üzerinde tanıtılmak ve hatırlatılmak istenen kişinin ya da kentin sanatsal, siyasi ve inanç bağlamında sembolik dilinin anlaşılması önem taşımaktadır. Çalışma kapsamındaki stellerin ikonografisi ile ölen kişinin mensup olduğu topluluk, sosyal çevre ve kentin değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır.

Abstract

The subject of this study is four door-type grave stelae located in the Uşak Museum. Door-type grave stelae are a type of stelae particularly seen among the middle class of society in antiquity. They reflect the concern to preserve and perpetuate the memory of the deceased through more affordable means, especially for those individuals or family members who could not commission a permanent monument defying time. Instead, they conveyed this intent through the depictions of doors and additional architectural elements such as columns and pediments. The depictions on the door-type stelae show considerable diversity. This diversity in depictions is the result of cultural contact between regions and the choices made by ethnic groups based on what they find appealing. It can be said that the peoples living in the Phrygian region found a way to visibly express and display their identities

Atıf | Citation: Fındık, Ahsen, Münteha Dinç & Emre Taştemür. "Uşak müzesindeki dört kapı tipli mezar stelindeki betimlemelerin sembolik anlamı üzerine bir değerlendirme". *Art-Sanat*, 24 (2025): 31-59. https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0017

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Fındık, A., Dinç, M. & Taştemür, E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ahsen Fındık ahsen.cen@gmail.com

in relation to their affiliation with the Roman Empire through the door-type grave stelae, which were fashionable at the time. These stelae are also important because they provide information about the social and economic status of the people living in Roman Phrygia and shed light on the burial traditions specific to the region. The stelae registered in the inventory of the Uşak Museum are highly significant works for the academic world due to the above-mentioned reasons. Although the exact spots of these stelae are not known, it is observed that they were acquired by the museum through purchase. The stelae in question have been included in a typology by comparing them—both stylistically and iconographically—with examples of stelae from different regions that share similar styles and iconography within their respective contexts. In particular, it has been understood that previous studies used in the evaluation of the stelae in Cat. No. 3 and Cat. No. 4 included in this study were insufficient in classifying the stelae according to a specific typology. For this reason, it has been determined that it is more accurate to include door-type stelae in a local typology rather than in old classifications when conducting research on them. Furthermore, examining the symbolic meanings of the stelae is one of the main objectives of this study. It is important to understand the symbolic language of the person or city that the stelae aim to introduce and remind within the artistic, political, and religious contexts. In addition, the study aims to evaluate the community, social environment, and city to which the deceased belonged through the iconography of the stelae included in the scope of the research.

Anahtar Kelimeler Uşak · Kapı Tipli Mezar Steli · İkonografi · Sembolizm

Keywords Usak · Door-Type Grave Stele · Iconography · Symbolism

Yazar Notu Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Münteha Dinç danışmanlığında ve Doç. Dr. Emre Taştemür'ün eş danışmanlığında Ahsen Fındık tarafından hazırlanan "Kapı Tipli Mezar Stelleri Üzerinde Yer Alan Betimler Işığında Simge, İkonografi, İnanç Analizi ve Tipolojik- İkonografik Problemler" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Uşak Müze Müdürlüğünün 3541865 sayılı izni ile mezar stelleri üzerinde bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Author Note This article is based on the doctoral thesis titled "Symbolism, Iconography, Belief Analysis, and Typological-Iconographic Issues in Light of Depictions on Door-Type Grave Stelae," prepared by Ahsen Fındık under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Münteha Dinç and the co-supervision of Assoc. Prof. Dr. Emre Taştemür at the Department of Archaeology, Graduate School of Education, Uşak University. Scientific research on the grave stelae was conducted with the permission of the Uşak Museum Directorate, license number 3541865.

Extended Summary

Burial practices were central to ancient Roman life. The hope of being remembered and the need to honor the deceased was a common goal of Roman society. When Roman funerary monuments are examined in a broad context, new archaeological studies on death focus on human remains, burial rituals, and memory. The door-type grave stelae evaluated within the scope of the study are material culture objects of different sizes and shapes, including depictions of the deceased and inscriptions describing the deceased, as well as indicating the grave of the deceased. Through the definitions of material culture and objects, which are frequently used in the study, the depictions on the stelae are defined not by their primary designations and functions, such as tools, but as pure objects that are stripped of any meaning and functionality. The depictions of these material culture objects vary. Before defining these depictions, it is necessary to understand the symbolic language used in the depiction of various figures and objects. Only in this way is it possible to assess the status, belief, and character of the owner of a grave stele within society. So, this study focuses on four door-type grave stelae from the Uşak Museum. Although the exact provenance of stelae is unknown, they were acquired by the museum through purchase. These stelae provide valuable information about the social and economic status of individuals living in the Phrygian region, as mentioned here, and shed light on the burial customs of the period. The goal of the study is to include these stelae within a typological framework, establish their dates, and analyze their symbolic meanings through stylistic and iconographic comparison, both within their immediate context and with examples from other regions.

Under the heading of typology, the stelae in Cat. No. 1-4 are included in a typology by comparing them with their own contexts and examples of stelae with similar styles in different regions (Fig. 1-Fig. 4). In the typological evaluation of the stelae, it is concluded that the previous studies are insufficient to include them in a specific typology and that they should be included in a local typology with the studies to be carried out on the newly reached or to be reached stelae. The stelae in Cat. No. 1 and 2, which share a similar typology, are classified as Aizanitis Type 5a/Type C, Aizanoi 6a/Type IIa, or Tip C Altıntaş. The stele in Cat. No. 3 is classified as a "Door Stele with Niches," following Lochman's

classification due to its unique features. The stele in Cat. No. 4 is categorized as Aizanitis Type 5/Type C, Aizanoi Type 6b/Type IIb, due to its sima on the pediment and the door frame. Similar examples have been assigned to Type VI B with double doors by Jes.

The stylistic and typological diversity of these stelae may be attributed to the cultural contact between regions and the attractive choices of ethnic groups. The development of new patterns to emphasize ethnic identity is reflected in the stelae's diverse designs. Local populations and migrant groups interact to shape this type of development in cities across Asia Minor. In addition, this situation can be defined by the fact that the door-type grave stelae were widely seen, especially in the Roman Imperial Period, and that society found ways to express their identities in the context of belonging to the Roman Empire, enabling their identities to be visibly displayed. Although the precise origin of these door-type funerary stelae remains uncertain, it is likely that they, which became a fashion of the period, were adopted by the Romanizing contemporary provincial society during the construction of their identity.

Under the heading of *Iconography and Decorations*, the symbolic meanings of the depictions on the stele within the funerary iconography are examined. The depictions reveal that they can have both decorative and symbolic meanings. A full interpretation is only possible when the entire iconographic composition is analyzed, allowing for a deeper understanding of the cultural and economic conditions in which these stelae were produced.

Under the heading *Figures and Portraits*, the symbolic expressions of the figures and portraits, especially in Cat. No. 3 and 4 are discussed. The decoration of the stelae with portraits of the deceased is important for understanding how the people of the period represented themselves.

Under the heading *Objects of Daily Use and Gender Roles*, the depiction of daily use objects on the stele in Cat. No. 1-4 and the symbolic gender roles they represent are analyzed. In the analysis of this symbolic language, it is evident that the role model of women as wife-mother figures during the Roman Imperial Period was adopted in provincial funerary art through the depictions of spindles and spinners, baskets, mirrors, and combs, which are weaving tools. Similarly, objects like open diptychs, money pouches, and falx vinitoria serve as symbolic expressions of a man's status as an educated citizen, professional, and landowner.

Under the heading *Herbal Decorations*, the symbolic meaning of the grapevine (Vitis vinifera L.) and acanthus (Acanthus mollis L.) depicted on the stelae (Cat. No. 1 and 3) is analyzed. The grapevine, often associated with the gods in ancient cultures such as Egyptian, Greek, and Roman, helps reveal how people related to nature in antiquity. Acanthus (Acanthus mollis L.) is a plant that expresses the idea of rebirth, appearing to be dead in summer but beginning to grow again in early fall. It is also associated with maidenhood, representing uncultivated soil, wisdom, and the struggle for life.

Under the heading of *Animal Depictions*, the lion figures on the stelae (Cat. No. 1-3) are examined, along with bird depictions, including a bird resting on a basket. Lion depictions are associated with power in various ancient cultures, symbolizing the desire for unrivaled dominance, much like the lion's status in the animal kingdom. The depictions of male and female lions hunting on a bull's head on the stelae in Cat. No. 1-2 in the study symbolize the death of the bull figure and the departure of the deceased to the afterlife. The creation of a new life in the afterlife with the death of the bull is also compatible with the belief in Mithraism, the official religion of Rome. It is believed that the god Mithra sacrifices the head of the cosmic bull sent to him to create life, and a vine plant grows from the blood that irrigates the soil, allowing living beings and life to come into existence. It is understood from this myth that the bull figure actually has a common symbolic expression with the vine plant. Bird depictions may represent the deceased's fondness for these animals, pastoral life, or the loyalty of the grave's owner.

Under the heading of *Epigraphic Evaluations*, the inscriptions on the stelae are analyzed to understand how the owners of the grave stele expressed themselves through symbolic language. The inscriptions support the visual language used in the iconographic representations, adding further depth to the symbolic messages conveyed by the stelae.

Finally, the typological, iconographic, and epigraphic analysis of the four door-type grave stelae from the Uşak Museum reveals that they provide information about the social and economic status of the grave owners in the region. These stelae were evaluated, compared stylistically and iconographically with their own contexts and similar stele examples from different regions, and dated. The stelae in Cat. No. 1-4 appear to date between the 2nd-century AD and the first quarter of the 3rd-century AD. When the stelae in Cat. No. 1 and 2 are evaluated typologically with the comparison examples, it is seen that they are quite similar to the Aizanitis Type 5/5a or Type C Altintas types. Moreover, the fact that these two stelae have been accessed by the stonemasons who created the iconography of

male and female lion hunts of these types indicates that various joint/collective works were carried out. In this case, the fact that they exhibit the characteristics of two types suggests that stonemasons working in the workshops in these regions, but who were traveling, may have made stelae specific to their own regions in different cities. Another possibility is that the grave owners used stelae produced in the workshops of Aizanitis or Altintas. Moreover, it is observed that the stelae in Cat. No. 3 and 4 are very difficult to include in a specific typology due to their unique characteristics. For this reason, it was concluded that the previous research was insufficient and that they should be included in a local typology with the studies to be carried out with the new stelae identified/to be identified.

Another important subject of the study is the analysis of the symbolic language of the iconography and decorations on the stelae, which show great variety. The grave stelae, which have both a visual language and a written language with the depiction of various figures and objects within the burial traditions of the dead, enable us to evaluate the community, social environment, city, artistic elements, and belief systems of the city. These descriptions were analyzed by supporting them with both symbolic and mythological expressions and inscriptions. As a result, the evaluations made in the studies of door-type grave stelae reveal that they should be assessed not only in terms of typology, iconography, or inscriptions but also as inseparable parts of a whole. The door-type grave stelae, along with their typology, iconography, and inscriptions, are presented to the scientific community by analyzing them as a whole and in support of each other.

Giriş

Ölü gömme uygulamaları Antik Dönem'de her kültürde olduğu gibi Antik Roma yaşamında da oldukça önemli bir gelenektir. Uygun bir defin için duyulan endişe, hatırlanma umudu ve ölen kişiyi onurlandırma ihtiyacı Roma toplumunun ortak değerlerindendir. Roma İmparatorluk Dönemi Frigya'sından bulunan mezar stelleri sayıca hem çok fazla hem de oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bölgeye özgü bu tür mezar stelleri arasında özellikle kapı tipli olanlar yoğun olarak görülmektedir.[1] Kapı tipli mezar stelleri, mimari bir işleve sahip olmayan, sahte kapı olarak adlandırılan bir veya daha fazla kapının betimi ile detaylandırılmış mezar taşı formudur.[2] Kapı betimi genellikle bir çerçeve içerisinde dört veya daha fazla panelden yapılmış olup genellikle üst kısmı alınlık ya da düz silme ile tamamlanmıştır. Kapı betimini oluşturan paneller içerisinde ise ölen kişilere ait gündelik yaşama dair nesnelerin betimlendikleri görülmektedir.[3] Kapı tipli mezar stellerinin Arkaik Dönem'den itibaren kullanıldığı ve yoğun olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde görüldüğü bilinmektedir.[4] Bu tip mezar stellerinin eski bir Frig geleneği olduğu öne sürülse de kökeni konusundaki tartışmalar devam etmektedir.[5] Köken tartışmalarının yanı sıra kapı tipli mezar stellerinin konumları hakkında da pek çok görüş yer almaktadır. Christopher R. Roosevelt, stellerin mezar komplekslerinden ayrılarak sembolik bir anlama sahip olmalarından dolayı bağımsız anıtlar hâline geldiklerini ifade etmektedir.[6] Ayrıca Gürcan Polat'ın stellerin mezar mimarisine dâhil edilmedikleri gibi mezarın girişini kapatmak için kullanılamayacak kadar küçük boyutlu yapıldıkları yorumu, Roosevelt'in bağımsız anıtlar oldukları görüşünü desteklemektedir.[7] Bu sebeple bu tip stellerin mezar yapısının dışında, bağımsız olarak duran steller olabilecekleri düşünülmektedir.

Ute Kelp tarafından söz konusu stellerin Roma İmparatorluk Dönemi Frigya'sında toplumun önde gelen kişileri tarafından kullanıldıkları ve bu steller aracılığıyla da kolayca ailelerinin zenginliğinin yansıtıldığı, benlik anlayışlarının ve tanınmalarının sağlandığı belirtilmektedir.[8] Aynı zamanda üzerinde taşıdıkları bu özellikleri ile söz konusu steller birer maddi kültür nesnesidir.[9] Bu nesnelerin tanıtmak ve hatırlatmak istediği kişinin toplum içerisindeki yerini belirleyebilmek ancak bu dilin çözümlemesiyle birlikte mümkündür. Bu çalışma içerisinde yer alan stellerin değerlendirilmesinde, tipolojik ve ikonografik analoji, epigrafik verilerle desteklenerek kullanılan sembolik dilin çözümlenmesinde yardımcı olmaktadır. Sembolik dil, çeşitli figür (kişi, hayvan), portre ve nesnelerin betimlenmesi ile oluşturulan görsel bir ifade yöntemidir. Ayrıca kapı tipli mezar stelleri özellikle Frig bölgesinde yoğun olarak görülmelerinden dolayı bu bölgede yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumları hakkında bilgi vermekte ve bölgeye özgü ölü gömme geleneklerine de ışık tutmaktadır.

---

[1] Thomas Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien* (Basel: Skulpturhalle, 2003), 147-184. Ute Kelp, *Grabdenkmal und Lokale Identitat: Ein Bild der Landschaft Phrygien in der Römischen Kaiserzeit: Asia Minor Studien 74*, (Bonn: Habelt-Verlag, 2015), 65-101.

[2] Christopher H. Roosevelt, "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia," *American Journal of Archaeology* 110/1 (Ocak 2006), 65-91, erişim 28 Nisan 2021, https://www.jstor.org/stable/40026360; Marc Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür* (Mainz: Alman Arkeoloji Enstitüsü, 1986), 1.

[3] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 1.

[4] Smith, Roland R. "Phrygian Doorstones," *The Classical Review* 38/2 (1988), 350, erişim 28 Nisan 2021, https://www.jstor.org/stable/3065626

[5] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 13-14.

[6] Roosevelt, "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia," *American Journal of Archaeology* 110/1 (Ocak 2006), 66.

[7] Ute Kelp, "Some Remarks on Tumuli of Late Hellenistic and Early Roman Times in Phrygia and the Development of Provincial Art," ed. Ute Kelp ve Oliver Henry, *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in The First Millenium BC* (Berlin: De Gruyter, 2016), 5; Polat, Gürcan. "Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller ve Seremoni Alanları," *Olba* XI (Mayıs 2005), 1-24.

[8] Kelp, "Some Remarks on Tumuli of Late Hellenistic and Early Roman Times in Phrygia and the Development of Provincial Art," 601-612.

[9] Çalışma kapsamında sıklıkla yer verilen maddi kültür ve nesne kavramlarının kullanımı için bk. Gökhan Mustafaoğlu, "Maddi Kültür Çalışmaları Çerçevesinde: Nesneler, Şeyler, Aktörler ve Taşın "Ötesini Görmek" Üzerine Düşünceler," *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2018), 62; Ian Woodward, *Maddi Kültürü Anlamak* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016), 23-24; Mike Parker Pearson, *The Archaeology of Death and Burial* (Teksas: A&M Üniversitesi Yayınları,1999), 100.

Çalışmada incelenen dört adet mezar steli Uşak Müzesine satın alma yoluyla teslim edilmiş olup söz konusu stellerin buluntu yerleri kesin olarak bilinmemektedir. Steller, ince grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Korunan ölçüleri Kat. No. 1'de yükseklik 55 cm, genişlik 70 cm, Kat. No. 2'de yükseklik 60 cm, genişlik 35,5 cm, Kat. No. 3'te yükseklik 93 cm, genişlik 55 cm ve Kat. No. 4'te ise yükseklik 57 cm, genişlik 44,5 cm'dir. Kat. No.1'deki stelin sadece alınlık kısmı korunmuş, gövdesi kırık ve eksiktir. Kat. No. 3, Kat. No. 4 ve Kat. No. 5'teki stellerin yüzeylerinde yer yer aşınmalar görülse de genel olarak formları korunmuştur.

Stellerin tipolojik değerlendirilmesi benzer örneklerle karşılaştırılarak tipoloji başlığı altında açıklanmıştır. İkonografik değerlendirilmelerinde de benzer örneklerle karşılaştırıldığında kompozisyonu oluşturan betimlemeler oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu betimlemeler devam eden metin içerisinde alt başlıklar hâlinde detaylı olarak ele alınmıştır. Epigrafik değerlendirme kısmında ise stellerin ikonografisi ile birlikte okunan yazıtlar bir bütün hâlinde incelenerek bilim dünyasına sunulmuştur.

1. Tipoloji

Uşak Müzesiden dört adet kapı tipli mezar stelinin tipolojik açıdan incelenmesi stellerin formlarına göre yapılmıştır. Stellerin alınlık ve kapı çerçeveleri tipolojinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki stellerin alınlık kısmı ve alınlık üzerinde görülen palmet betimi tipolojik açıdan belirleyicidir. Söz konusu steller üçgen alınlık içerisine yapılan kemere sahiptir. Ancak Kat. No. 1'deki stelin **(Görsel 1)** kırık ve deforme olması, tipolojik değerlendirilmesini zorlaştırsa da Kat. No. 2'deki stelin **(Görsel 2)** üçgen alınlık formu takip edilmektedir. Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan stellerin kemerli alınlığa sahip olmalarından ve alınlığın kemer üzerinde devam etmesinden dolayı tipolojik açıdan yakın benzerlik göstermektedir. Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan stellerin genel değerlendirmesi sonucunda Aizanitis Tip 5'in a alt tipine ait oldukları görülmektedir. Marc Waelkens'in 1986 yılında yayımladığı *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür* adlı yayınında üçgen alınlık içerisine yapılan kemere sahip stelleri özellikle Aizanoi kentinde Tip C grubuna dâhil etmiş fakat kapı çerçevesinin ve alınlığı taşıyan kapının her iki tarafında yer alan kaplamaların (plasterlerin) sütun şeklinde ya da sadece bitkisel bezeme ile işlenişine ve kapı çerçevesine göre Tip C Aizanoi 1, 2, 3, 4a-4b, 5, 6a-6b olmak üzere alt gruplara ayırmıştır.[10] Thomas Lochman'ın 2003 yılında yayımlanan *Studien zu Kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien* yayınında ise bu tipolojiye sahip steller Tip IIa ve Tip IIb olarak iki gruba dâhil edilmiştir.[11] Zerrin Erdinç tarafından 2020 yılında hazırlanan "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları" adlı doktora tezi Aizanoi'un kapı tipli mezar stellerinin en güncel tipolojik değerlendirmesini sunmaktadır. Erdinç bu tip stelleri, tepe akroterinde görülen kapalı palmet betimi ile Aizanitis Tip 5'in a alt tipi olarak değerlendirmiştir.[12] Çünkü bu tip stellerde MS 150'de alınlık simasının eklendiği ve alınlık üzerindeki palmet akroterlerinin ortadan kalktığı bilinmektedir.[13] Bu çalışmada yer alan Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki stellerde tipolojik olarak üçgen alınlık üzerinde palmet biçimli akroterin görünmesi sebebiyle, bu iki stel Aizanitis Tip 5'in a alt tipine dâhil edilmiştir. Erdinç tarafından yapılan bu güncel tipoloji, Waelkens tarafından yapılan tipolojide Tip C Aizanoi 6a; Lochman tarafından yapılan tipolojide Tip IIa olarak tanımlanmaktadır.[14]

[10] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 46-47.

[11] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 40-41.

[12] Zerrin Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları" (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2020), 77-78.

[13] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 78.

[14] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 78.

Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan steller ile benzer tipolojik özelliklere sahip örnekler Aizanoi, Kotiaeion, Appia'da görülmektedir.[15] Çavdarhisar ile Çardaklı'dan iki mezar steli özellikle panellerin işlenişi ve kapı betiminin sadeliği bakımından oldukça benzerlik göstermektedir. Kotiaeion'dan iki stel ise Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan mezar steli ile yakın benzerliktedir.[16] Söz konusu stellerde kemerli alınlık çerçevesinin işlenişi ve alınlık üzerinde yer alan betimlemelerin yerleşimi oldukça benzerdir.[17] Bu iki stel, Helios Latypos (λατύπος)'un MS 210-215/220 yıllarına tarihlenen erken çalışması olarak Tip C Altıntaş tipine dâhil edilmiştir.[18] Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan steller, karşılaştırma örnekleri arasında bulunan Kütahya'dan, Aslanapa'dan, Altıntaş'tan, İzmir Kültürpark Müzesinden ve Appia'dan stellerle kemerli bir alınlığa sahip olmaları ve işlenişleri bakımından benzerlik göstermektedir. Kütahya Müzesindeki steller ile Kotiaeion'dan bir stelin üst kapı sövesinde ve yan kaplamalarında (plasterler) yer alan bitkisel bezemelerin benzer şekilde yerleştirilmesi bakımından özellikle Kat. No. 2'de yer alan stel ile benzerdir.[19] Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan steller işleniş tarzlarında benzerlik olmasından dolayı Tip C Altıntaş tipine de dâhil edilmektedir.

Yukarıda sıralanan özellikleri ile Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'de yer alan stellerin yaygın bir tipolojiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kat. No. 3 ve Kat. No. 4'te yer alan steller herhangi bir tipolojiye tam olarak dâhil edilememeleri sebebiyle önceki yıllarda yapılan katalog çalışmalarının yetersiz kaldığı görülmektedir.

Burada bahsedilen Kat. No. 3'te yer alan stel, stilize üçgen bir alınlığa ve oldukça küçük ölçekte yapılmış kapı betimine sahiptir **(Görsel 3)**. Üçgen alınlığın nişli stellere benzer olarak derin ve içerisinde yer alan figürün uzunluğunca yüksek bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda stelin kapı betimi ve alınlığının kendine özgü farklılıklar içermesinden dolayı eklektik bir stel olabileceği anlaşılmaktadır. Stelin benzer örnekleri ise Thomas Lochman'ın 2003 yılında yayımlanan *Studien zu Kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien"* başlıklı yayınında "Kapılı Nişli Steller olarak Özel Şekiller" adı altında değerlendirilmektedir. Bu tip stellerin nişli bir stel ile kapı betiminin birleşiminden ortaya çıktığı düşünülmektedir.[20] İki farklı stel tipinin birleşimi ile oluşturulan bu özel şekiller muhtemelen bir atölyede üretilen farklı stelleri deneyen taş ustaları tarafından yapılmıştır. Aynı atölyede iki farklı stel tipini gözlemleyen taş ustasının iki farklı stel tipini birleştirerek eklektik bir form üretmiş olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu stele benzer, Akşehir Müzesinden bir stel örneğinde kapı betimi kare formda ve benzer ölçekte detaylandırılmıştır. Kapı betiminin kare formda ve alınlığa göre daha küçük ölçekte işlenmesi Akmonia'dan gelen bir stelde de görülmektedir.[21]

Kat. No. 4'teki stel üçgen alınlık içinde kemere, tek kanatlı kapı detaylarına ve tekli panellerde baklava deseni içinde yer alan kapı tokmaklarına sahiptir **(Görsel 4)**. Steldeki tek kanatlı kapı betimi ikili kapı steli

[15] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 351-352, Kat. No. 309; 353, Kat. No. 311; 371-372, Kat. No. 342; Barbara Levick, Stephen Mitchell, James Potter ve Marc Waelkens, *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10* (Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1993), 57, Pl. XXXI, Nr. 273; 88, Pl. XIX, Nr. 179; Marc Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 85, Taf. 29, Nr. 206; 104, Taf. 39, Nr. 243; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 40, Nr. 285.

[16] Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 57, Pl. XXXI, Nr. 273; 88, Pl. XIX, Nr. 179.

[17] Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 57, Pl. XXXI, Nr. 273; 88, Pl. XIX, Nr. 179.

[18] Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 57, Pl. XXXI, Nr. 273; 88, Pl. XIX, Nr. 179.

[19] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür,* 80, Nr. 179; 95, Taf. 32, Nr. 224; 95, Taf. 32, Nr. 225; 96, Taf. 33, Nr. 227; 97, Taf. 33, Nr. 228; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243; 104, Taf. 39, Nr. 244; 113, Taf. 39, Nr. 266; 117, Taf. 38, Nr. 278; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 40, Nr. 285; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis, 10, 10,* 43, Pl. XV, Nr. 140; 57, Pl. XXXI, Nr. 179; 63, Pl. XXII, Nr. 203, XXII, 63; 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 74, Pl. XXVI, Nr. 234; 114, Pl. XXXIX, Nr. 354.

[20] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 318, Taf. 38, Abb.145, IV 33.

[21] William Hepburn Buckler ve William Moir Calder, *MAMA VI: Monuments and Documents From Phrygia and Caria 6* (Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1939), 112-113, Pl. 56, Nr. 322.

şeklinde ortada bir oluk ile ayrılmıştır. İkili stelin üçgen alınlıkları üzerinde sima ve kapı çerçevesi görülmektedir. Stel, burada bahsedilen alınlık detayı ile Waelkens'in çalışmasındaki Tip C Aizanoi grubundaki alınlık içerisinde kemere sahip steller ile benzerdir. Kat. No. 4'teki stelin üçgen alınlığı üzerinde palmet akroterinin kalkmasından ve yerine sima eklenmesinden dolayı tipin Walkens tarafından Tip C Aizanoi 6b, Lochman tarafından Tip IIb ve Erdinç tarafından ise Aizanitis 5 olarak adlandırılan tipe dâhil edilebileceği görülmektedir. Bu tip stellere MS 2. yüzyılın ilk yarısından itibaren sima eklenmektedir.[22] Lochman tarafından Tip IIb'nin MS 130'dan MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanıldığı belirtilmektedir.[23] Aizanoi'dan dikdörtgen bir levha formunda bulunan bir stel örneği, Lochman tarafından ikiz kapı taşı olarak tanımlanmaktadır. Bu stelde iki üçgen alınlık içerisinde iki kemerli alınlıklı ve tek kanatlı kapı betimlemeleri görülmektedir. Ayrıca stelde iki adet panelin yanı sıra iki adet dar dikdörtgen panel daha bulunmaktadır. Alt panellerde baklava dilimi içinde kapı tokmağı vardır.[24] Aizanoi'daki stelin genel şablonu tipolojik açıdan Kat. No. 4'teki stel ile oldukça benzerdir. Jes, Aizanoi stelini istisnai bir şekilde çift kapılı olarak tanımlamakta ve VI B tipine dâhil etmektedir.[25] Aizanoi'dan gelen bir diğer benzer stel üzerindeki kapı betiminin pilasterler ile ayrılarak tek kanatlı kapı şeklinde yapıldığı görülmektedir.[26] Bu örnekteki stelin alınlığının her iki kapıyı kapsaması stilistik açıdan farklıdır. Kapıların alt panellerindeki baklava dilimi içindeki kapı tokmağı benzerdir. Traianopolis'ten bir stelde de kapı betiminin pilasterlerle iki kapıya ayrıldığı görülmektedir. Ancak alınlığın iki kapıyı da kapsaması bakımından farklılık göstermektedir. Bu örnekte de kapıların alt panellerinde baklava dilimi içinde kapı tokmakları vardır. Traianopolis steli Tip G Uşak 1 tipine dâhil edilmektedir.[27] Kat. No. 4'teki stel benzer örneklerle karşılaştırıldığında özgün bir tip oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

2. Katalog

Görsel 1: Kat. No. 1
Kaynak: E. Taştemür, 2024.

Eserin Türü / Adı: Kapı Tipli Mezar Steli
Malzeme: Mermer

[22] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 77.

[23] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 39.

[24] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 249, Taf. 3, Abb. 11, I 259.

[25] Kai Jes, "Türgrabsteine in Aizanoi II: Fassadenmonumente mit Scheintür," *Istanbuler Mitteilungen* (Tübingen: E. Wasmuth, 2001) 51: 303, Abb.22, Kat.2h

[26] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 68, Taf. 21, Nr. 108.

[27] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 152-153, Taf. 52, Nr. 386.

Env. Nr.: 23. 9. 71
Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma
Eserin Ölçüleri:
(Korunan) Yük: 55 cm, **Gen.:** 70 cm, **Kal.:** 13,5 cm
Eserin Tanımı: İnce grenli, beyaz mermer.
Tarihleme Önerisi: MS 2.-3. yüzyıl.
Literatür: Varinlioğlu, "Die Inschriften Aus Dem Museum Von Usak," 95, No. 7; Varinlioğlu, *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak*, 154-155, No. 227.
Karşılaştırma Literatürü: Ernst Pfuhl ve Hans Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs* (Mainz: Philipp Von Zabern, 1979) 2: Taf. 303, 2102; Waelkens *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 80, Nr. 179; 95, Taf. 32, Nr. 224; 95, Taf. 32, Nr. 225; 96, Taf. 33, Nr. 227; 97, Taf. 33, Nr. 228; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243; 104, Taf. 39, Nr. 244; 113, Taf. 39, Nr. 266; 117, Taf. 38, Nr. 278; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 40, Nr. 285; Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 14-15, Fig.4-5; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 43, Pl. XV, Nr. 140; 57, Pl. XXXI, Nr. 179; 63, Pl. XXII, Nr. 203, XXII, 63; 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 74, Pl. XXVI, Nr. 234; 114, Pl. XXXIX, Nr. 354, 114; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 263, Taf. 10, II 120; 263, II 126; 263, II 127; 263, II 119; 263, II 118; Erdinç "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 351-352, Kat. No. 309; 353, Kat. No. 311; 371-372, Kat. No. 342.

Görsel 2: Kat. No. 2.
Kaynak: E. Taştemür, 2024.

Eserin Türü / Adı: Kapı Tipli Mezar Steli
Malzeme: Mermer
Env. Nr.: 35. 3. 77
Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma
Eserin Ölçüleri:
(Korunan) Yük: 60 cm, **Gen.:** 35,5 cm, **Kal.:** 6 cm
Eserin Tanımı: İnce grenli, beyaz mermer.
Tarihleme Önerisi: MS 2.yüzyılın ilk çeyreği – MS 3. yüzyılın ilk çeyreği.
Literatür: Varinlioğlu, "Die Inschriften Aus Dem Museum Von Usak," 36, No. 20; Varinlioğlu, *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak*, 156, No.229.
Karşılaştırma Literatürü: Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: Taf. 303, 2102; Waelkens *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 80, Nr. 179; 95, Taf. 32, Nr. 224; 95, Taf. 32, Nr. 225; 96, Taf. 33, Nr. 227; 97, Taf. 33, Nr. 228; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243; 104, Taf. 39, Nr. 244; 113, Taf. 39, Nr. 266;

117, Taf. 38, Nr. 278; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 40, Nr. 285; Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 14-15, Fig. 4-5; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 43, Pl. XV, Nr. 140; 57, Pl. XXXI, Nr. 179; 63, Pl. XXII, Nr. 203, XXII, 63; 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 74, Pl. XXVI, Nr. 234; 114, Pl. XXXIX, Nr. 354, 114; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 263, Taf. 10, II 120; 263, II 126; 263, II 127; 263, II 119; 263, II 118; Erdinç "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 351-352, Kat. No. 309; 353, Kat. No. 311; 371-372, Kat. No. 342.

Görsel 3: Kat. No. 3
Kaynak: E. Taştemür, 2024.

Eserin Türü / Adı: Kapı Tipli Mezar Steli
Malzeme: Mermer
Env. Nr.: 12. 1. 89
Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma
Eserin Ölçüleri: (Korunan) Yük: 93 cm, **Gen.:** 55 cm, **Kal.:** 10 cm
Eserin Tanımı: İnce grenli, beyaz mermer.
Tarihleme Önerisi: MS 3. yüzyıl.
Literatür: Varinlioğlu, *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak*, 164-165, No. 241, Fig. No. 241.
Karşılaştırma Literatürü: Ernst Pfuhl ve Hans Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs* (Mainz: Philipp Von Zabern, 1977) 1: 115, 120, Taf. 51, Nr. 296; 198, Taf. 56, Nr. 315-316; 231, Taf. 110, Nr. 730-731, 735; 203, Taf. 111, Nr. 744; 205, Taf. 113, Nr. 760; 205, Taf. 113, Nr. 768; Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: 517-518, Taf. 309, Nr. 2161; Buckler ve Calder, *MAMA VI: Monuments and Documents From Phrygia and Caria 6,* 112-113, Pl. 56, Nr. 322; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 318, Taf. 38, Abb.145, IV 33.

Görsel 4: Kat. No. 4
Kaynak: E. Taştemür, 2024.

Eserin Türü / Adı: *Kapı Tipli Mezar Steli*
Malzeme: Mermer
Env. Nr.: 3. 1. 85
Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma
Eserin Ölçüleri: (Korunan) Yük: 57 cm, **(Korunan) Gen.:** (Üst) 41 cm, (Alt) 41,5cm,
Kal.: (Alt) 11 cm (Kaide) 12 cm (Üst) 6,5 cm
Üçgen Alınlıklı 1. Kısım Yük.: 51 cm **Gen.:** 18,5 cm **Der.:** 2,1 cm
Üçgen Alınlıklı 2. Kısım Yük.: 52 cm **Gen.:** 18,5 cm **Der.:** 2,1 cm
(Figür Kabart.) Der.: *(Sağ)* 1,2 cm *(Sol)* 1 cm
Baklava Desen Kabartma Der.: 0,5 cm
Stel Kal.: (Alt) 11 cm (Kaide) 12 cm (Üst) 6,5 cm
Eserin Tanımı: İnce grenli, beyaz mermer.
Tarihleme Önerisi: MS 2.-3. yüzyılın ilk çeyreği.
Literatür: Varinlioğlu *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak*, 168, No. 247.
Karşılaştırma Literatürü: Kurtz ve Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 303-304; 291, Pl. 78; 295, Pl. 88; Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 68, Taf. 21, Nr. 108; 152-153, Taf. 52, Nr. 386; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 249, Taf. 3, Abb. 11, I 259; Jes, "Türgrabsteine in Aizanoi II: Fassadenmonumente mit Scheintür," 51, 303, Abb. 22, Kat. 2h.

3. İkonografi ve Bezemeler

Kapı tipli mezar stelleri üzerinde görülen bezemeler oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu konuda öncelikle steller üzerindeki bezemelerin ifadesinde kullanılan yöntemi değerlendirmek gerekmektedir. Bunun sebebi ise ölü gömme gelenekleri içerisinde çeşitli figür ve nesnelerin betimlenmesinde kullanılan sembolik dilin önemli olmasıdır. Ancak bu şekilde bir mezar stelinin tanıtmak ve hatırlatmak istediği kişinin toplum içerisindeki statüsü ve inancının değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir. Ölü gömme gelenekleri içerisinde ve mezar stelleri üzerindeki bezemelerde yer alan bu nesneler genellikle mezar sahibi tarafından "ante mortem" ya da bir yakını tarafından "post mortem" olarak yaptırılarak bireylerin kişisel tercihlerini

ve ifade etmek istedikleri sosyal imajlarını yansıtmaktadır.[28] Statü, zenginlik, vatandaşlık ve aile ilişkileri düzenli olarak mezar stelleri üzerinde betimlenmiş ya da yazılı olarak ifade edilmiş, gelecek nesiller için sergilenmiştir. Bu tür detaylı bilgilere sadece mezar yazıtları ve ölen kişinin mezar eşyaları ile ulaşılmaktadır.

Mezar stelleri üzerinde ölen kişinin çeşitli portrelerinin ve tasvirlerinin kullanılması, özellikle toplumun orta sınıfları arasında görülmektedir. Bu tasvirlerin kullanıldığı mezar stellerindeki betimlemeler, Zanker tarafından "burjuva öz-temsili" olarak yorumlanmaktadır.[29] Bu çalışmadaki kapı tipli mezar stelleri de anıtsal bir mezara sahip olamayan kişilerin anıt niteliğinde hatırlanma kaygılarını karşılayan maddi kültür nesneleridir. Söz konusu stellerdeki stilistik ve tipolojik çeşitlilik bölgeler arasındaki kültürel temastan kaynaklanabilir. Steller üzerindeki biçimsel ve ikonografik çeşitlilik, etnik kimliklerin vurgulanmasına yönelik yeni kalıpların geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Böyle bir gelişim ise Küçük Asya'daki yerel insanlar ile göçmen gruplar (Roma Lejyonları, gezici taş ustaları vb.) arasındaki etkileşim ile gerçekleşmektedir. Bu etkileşimin yanı sıra kapı tipli mezar stellerini yaptıran kişilerin özellikle Roma İmparatorluğu'na bağlılıklarını ifade etmenin farklı yollarını buldukları da görülmektedir. Bağlılık anlamında, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bu kapı tipli mezar stellerinde Yunanca yazıtların kullanılması da göz ardı edilmemelidir. Kapı tipli mezar stellerinin kökeni konusunda belirsizlik olsa da dönemin modası hâline gelen ve yaygın kullanılan kapı tipli mezar stellerinin Romalılaşmakta olan dönemin çağdaş taşra toplumunda, kimliklerini inşa etme süresince benimsendikleri görülmektedir.[30]

Mezar sahiplerinin sosyal hayatını ve değerlerini yansıtan mezar stellerinin bir izleyici kitlesine ihtiyacı olduğu ve bu kitleye hitap ettikleri anlaşılmaktadır.[31] Bu kitle, stel üzerinde bazen yazılı metinlerle bazen de görsel imgelerle anlatılmak isteneni bilen, deneyimleyen bir kitledir. Bu sebeple çalışmadaki kapı tipli steller üzerindeki betimlemeler mezar ikonografisi içerisinde ifade ettikleri sembolik anlamlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Steller üzerindeki betimlemelerin hem dekoratif hem de sembolik anlamları bulunmaktadır. Dekoratif süsleme olarak değerlendirildiklerinde seçimleri ve yerleştirilmelerinin gelişigüzel olmadığı fark edilmektedir. Bu durum, stellerin değerlendirilmesinde sadece şekillerin bir araya getirilmesinden daha fazlasının dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Steller üzerine yapılan çalışmalar, betimlemelerin ikonografik kompozisyon içinde bir bütün olarak ele alınmasıyla tam ve doğru bir şekilde yorumlanabileceğini göstermiştir. Bu kapsamda, imgenin kendisi, anlamı ve stellerin üretildiği dönemin kültürel ve ekonomik koşullarının analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.[32]

3.1. Figür ve Portreler

Steller üzerinde ölen kişinin portrelerinin yer alması, ait olduğu dönemde kişilerin kendilerini nasıl ifade ettiklerinin görülmesi açısından önemlidir. Bu ifadede ilk olarak giysiler, bireylerin izleyicilerine toplumdaki kimliklerini ilettikleri göstergelerdir. Antik Dönem'de giyim, etnik grup, cinsiyet, statü ve meslek olmak üzere birçok kimlik düzeyini ifade edebilmektedir. Hem kamusal hem de kişisel olan kıyafet seçimi toplumsal ya da bireysel tercihlerden de etkilenmektedir.[33] Roma İmparatorluk Dönemi betimlemelerinde, Roma kıyafetleri

[28] P. Maureen Carroll, "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers," ed. Sarah Tarlow ve Liv Nilsson Stutz, *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial* (Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2013), 2, erişim 15 Şubat 2024. https://doi.org/10.1080/00665983.2012.11020916.

[29] Carroll, "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers," 3; Paul Zanker, "Veränderungen im Öffentlichen Raum der Italischen Städte der Kaiserzeit," *L'Italie d'Auguste a Diocletien* (Paris: Roma Fransız Okulu Yayınları, 1994), 281.

[30] Valerie M. Hope, "Words and Picture: The Interpretation of Romanı-British Tombstones," *Britannia* 28 (Kasım 1997), 257, erişim 20 Mart 2024, https://doi.org/10.2307/526768.

[31] Carroll, "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers," 3.

[32] Nade Proeva, "Non-Figural Motifs on the Roman Funerary Stelae from Upper Macedonia (Problems of Dating and Interpretation)," *Actual Problems of Theory and History of Art* 7 (Ocak 2017), 151, erişim 20 Şubat 2024, https://doi.org/10.18688/aa177-1-16

[33] Carroll, "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers," 7.

yerine etnik kıyafetler giymek kişisel bir tercihti ve bir Roma İmparatorluk Dönemi stelinde bu kıyafetlerle sergilenmek etnik kimliği göstermesinin yanı sıra geleneklere bağlılığın ifadesi olarak da tanımlanmaktadır.[34]

Kat. No. 3'teki mezar stelinde alınlık içerisinde erkek figürü yer almaktadır (Görsel 3). Figürün saçı Kotiaeion stellerindeki figürlerle benzer olarak oldukça kısa ve çizgi ile detaylandırılmış dalgalı bir şekilde işlenmiştir.[35] Figürün cepheden duruşu mezar steli ikonografisinde yaygın olarak görülen duruş şeklidir. Figürün sol elinde üzüm tutar vaziyette işlendiği benzer örnekler, bir çocuk figürüne sahip olan Smyrna stelinde, Selçuk Müzesinden bir stelde ve İstanbul'dan bir stelde[36] görülmektedir. Ayrıca Kat. No. 3'teki stel üzerindeki kompozisyon, Myslasa'dan Yunan tipi olarak tanımlanan bir stel[37] ve Herakleia- Perinthos'dan Romalı asker olarak tanımlanan iki stel ile de benzerlik göstermektedir.[38] Sol elde üzüm, sağ elinde ise kuş tutan figürlerin birlikte yer aldığı betimlemeler ise Smyrna[39], Rhodos[40] ve Kyzikos[41] stelleri üzerinde görülmektedir. Bu betimlemede olduğu gibi mezar ikonografisinde üzüm ve kuş figürünün erkek çocuk figürü ile MÖ 2. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı bilinmektedir.[42]

Kat. No. 3'teki stel üzerinde giysi detayları incelendiğinde figürün, bileklerine kadar inen uzun kollu, omuzlarından aşağıya doğru çizgisel olarak detaylandırılmış dikey şeritleri olan, beli kuşak ile bağlanmış ve diz kapaklarına kadar uzanan bir tunik giydiği görülmektedir (Görsel 3). Tunik, Geç Roma İmparatorluk Dönemi boyunca her sınıftan erkek, kadın ve çocuk tarafından giyilmiş ve Yunanlıların tercih ettiği "chiton" giysisinden uyarlanmıştır (Görsel 5)[43] ve genellikle bir kemer veya kuşakla giyilmektedir.[44] Varlıklı erkekler, dar bir kemer ya da kişisel eşyalarını koymak için cepleri olan geniş bir kuşak kullanmaktadır. Kat. No. 3'te figürün giysisinde geniş bir kuşağın yer aldığı görülmektedir (Görsel 3). Ayrıca figürde de görüldüğü gibi MS 2. yüzyıldan sonraki tunik betimlemerinde uzun kollar yaygınlaşmıştır.[45] Tunikleri süslemenin değişik metodları bulunmaktaydı. Bir tuniği süslemenin başlıca unsuru, her iki omuzdan tunik boyunca dikey uzanan boyalı şeritlerin (claviler) kullanılmasıdır.[46] Ancak arkeolojik kanıtlar sınıf farklılıklarını ifade etmek için kullanılan farklı renkteki şeritlerin (clavilerin) MS 2. yüzyılın sonlarına doğru ortadan kalktığını ve bu ayrımın artık belirgin olmadığını göstermektedir.[47] Böylelikle şeritli tunikler, her sınıftan insan tarafından giyilmekte ve şeritler daha ayrıntılı hâle gelmektedir.[48] MS 3. yüzyılın başlarında ise, bilek uzunluğunda kolları olan "tunica

[34] Jonathan Edmondson, "Public Dress and Social Control in Late Republican and Early Imperial Rome," ed. Jonathan Edmondson ve Alison Keith, *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture* (Toronto: Toronto Üniversitesi Yayınları, 2008), 22.

[35] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: 517-518, Taf. 309, Nr. 2161.

[36] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 198, Taf. 110, Nr. 730-731-735.

[37] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 115, Taf. 51, Nr. 296.

[38] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 120, Taf. 56, Nr. 315-316.

[39] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 201, Taf. 111, Nr. 744.

[40] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 203, Taf. 113, Nr. 760.

[41] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 205, Taf. 113, Nr. 768.

[42] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 198, Taf. 110, Nr. 730-731-735.

[43] Chiton, tek bir dikdörtgen kumaş parçasının katlanıp vücuda sarılması ile oluşturulan en yaygın Yunan giysisidir. Dor ve İyon chitonu olmak üzere iki farklı stile sahiptir. Kadınların chitonları genellikle omuzlardan ayak bileklerine kadar inerken, erkeklerinki genellikle diz hizasındadır. Sara Pendergast ve Tom Pendergast, *Fashion, Costum and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages*: Ancient World (New York: Thomson&Gale 2004), 1: 124, 180; Faith Pennick Morgan, *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity* (Leiden: Brill, 2018), 1: 16-17; Thomas Hope, *Costume of The Ancients* (Londra: William Miller, 1812), 1: 42-43.

[44] Pennick Morgan, *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity*, 1: 16-17.

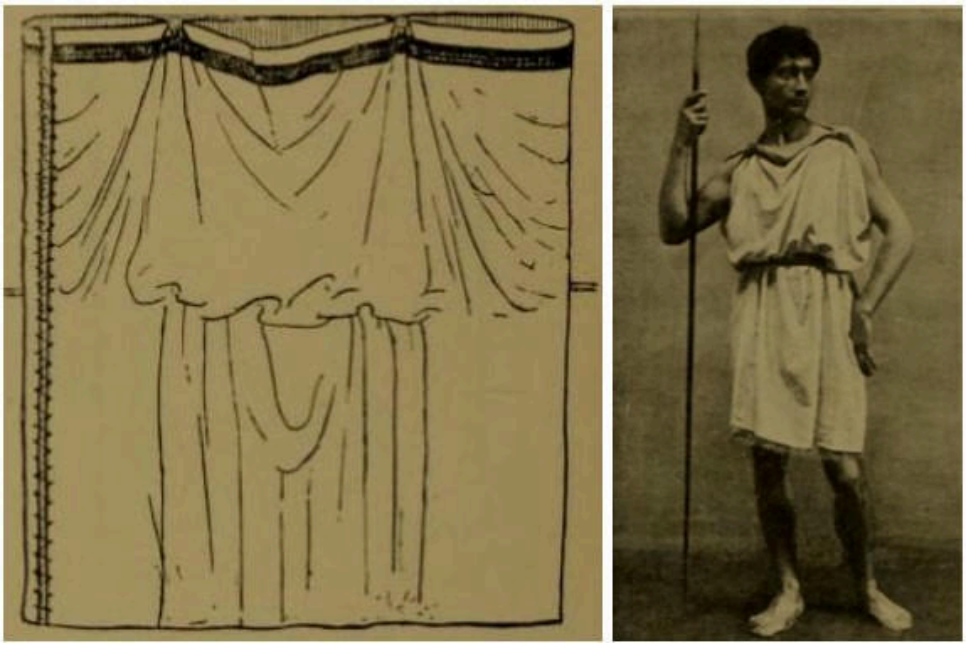
[45] Pendergast ve Pendergast, *Fashion, Costum and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages*, 1: 180 - 181.

[46] Pendergast ve Pendergast, *Fashion, Costum and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages*, 1: 182; Hope, *Costume of The Ancients*,1: 42-43.

[47] Pennick Morgan, *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity*, 1: 16-17.

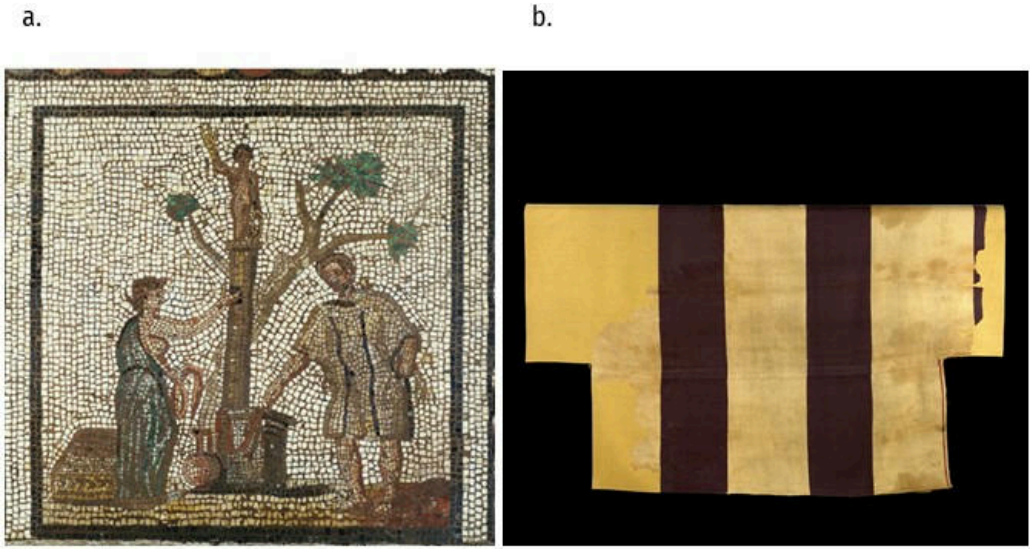
[48] Pendergast ve Pendergast, *Fashion, Costum and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages*, 1: 182.

manicata" adı verilen tunikler yaygınlaşmıştır (Görsel 6).[49] Burada verilen bilgiler ışığında Kat. No. 3'teki stel figürünün giysisinin MS 3. yüzyılın başlarında yaygınlaşan uzun kollu şeritli tunik olduğu söylenebilir. Ayrıca karşılaştırma örnekleri içerisindeki MS 3.yüzyıla tarihlenen Herakleia-Perinthos'dan iki steldeki figürün giysi detaylarıyla da benzerlik göstermektedir.

Kaynak: Carl Köhler, *A History of Costume*, Fig. 89, Fig. 91

Görsel 5: *Dikdörtgen Chiton Kumaşı ve Tek Kuşaklı Kısa Erkek Chitonu.*

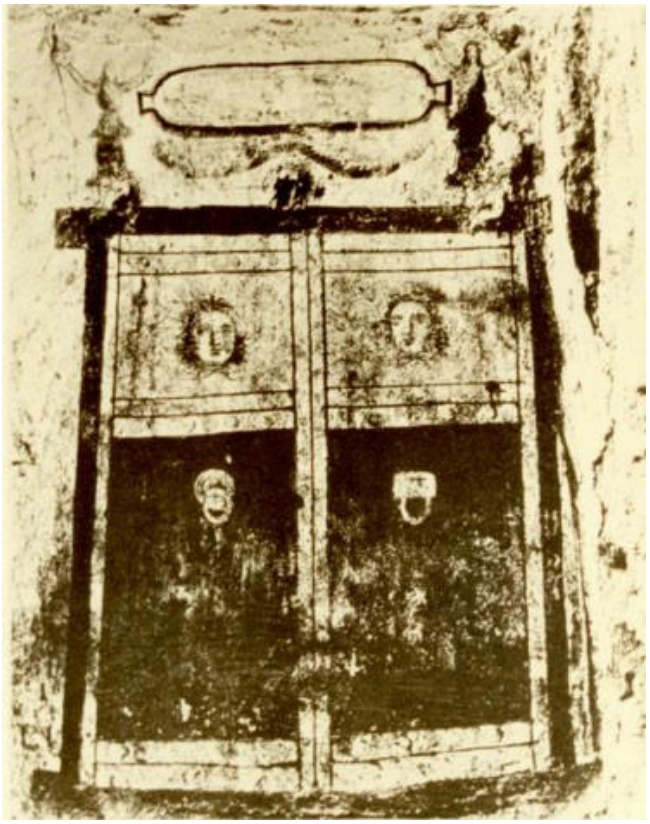
Kaynak: a. Carl Köhler, *A History of Costume*, 116; Pennick Morgan, *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity*, I: Fig. 34; b. "Tunique," Louvre Müzesi, erişim 20 Temmuz 2025. https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010209546

Görsel 6: *a. Boyalı Şeritli (Clavili) Tunik. b. Tunica Manicata.*

Kat. No. 4'teki stelde ise iki kemerli alınlık içerisinde kadın büstleri yer almaktadır (Görsel 4). Kadın büstlerinin yüz, saç ve giysi detayları oldukça stilizedir. Stelin benzer örnekleri, Aizanitis'te kemerli alınlık

[49] Pennick Morgan, *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity*, 1: 17; Tunica Manicata, uzun kollu boyalı şeritli (clavili) tuniktir. Carl Köhler, *A History of Costume* (New York: G. Howard Watt, 1930), 116-117.

içerisinde az sayıda da olsa büstlerin yer aldığı stellerde görülmektedir.[50] Kat. No. 4'teki stelin kendine özgü tipolojisi, biçimsel açıdan loculuslu oda mezarlarını kapamak için kullanılan ve üzerinde ölen kişinin boyama portresi ile adının yer aldığı düz kapı plakalarıyla benzerdir (**Görsel 7**).[51] Bu benzerliğe en iyi örnek İskenderiye'deki düz kapı plakasıdır. Söz konusu levhada kapı betimi boyama ile detaylandırılmıştır. Üst panellerde ölen kişilerin portreleri, alt panellerde ise aslan başlı kapı açma halkaları görülmektedir.[52] Roma İmparatorluk Dönemi katakomblarının proto tipi olan loculuslu oda mezarlarda[53] bu tipin yaygın olması ve bu betimlemelerin yine aynı dönemin yaygın stel tipolojisine dâhil edilmesi, kültürel etkileşim hakkında bilgi vermekte ve mezar ikonografisi repertuarının çeşitliliğini göstermektedir.

Kaynak: Kurtz ve Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 295, Pl. 88.

Görsel 7: *İskenderiye'de loculuslu mezarı kapatan düz kapı plakaları.*

3.2. Günlük Kullanım Nesneleri ve Cinsiyet Rolleri

Kapı tipli mezar stellerindeki kadın betimlemelerinde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kadının eş-anne rol modelinin taşra mezar sanatında da benimsendiği görülmektedir. Bu sebeple steller üzerinde kadınlar, gündelik yaşamda en çok kullandıkları nesnelerle betimlenmektedir.

Kat. No. 1'de alınlıkta dişi aslanın bulunduğu yönde saplı ayna ve çift yönlü tarak betimlemeleri görülmektedir (Görsel 1). Kat. No. 2'deki stelin sol alt panelinde evlilikte çalışkanlığın sembolü olan iğ ve öreke betimi, ayrıca sağ üst panelde çift yönlü tarak ve sağ alt panelde sepet üzerinde kuş betimi bulunmaktadır (Görsel 2).

[50] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 80.

[51] Loculuslu oda mezar, ölen kişinin bedeni ya da kül urnesinin konulduğu, kayaya oyulmuş küçük girintilerden (loculus) oluşan mezar odasıdır. Donna C. Kurtz ve John Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life* (New York: Cornell Üniversitesi Yayınları, 1971), 303-304.

[52] Kurtz ve Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 295, Pl. 88.

[53] Kurtz ve Boardman, *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*, 303-304.

Antik Dönem topluluklarında iplik eğirme ve dokuma kadının görevidir. Bu sebeple mezar kabartmalarında dokuma gereçleri, eşlerin kadına özgü niteliklerini yansıtan birden fazla anlama sahip nesnelerdir.[54] Antik Dönem'de kadınlar tarafından günlük hayatta sık kullanıldıklarından dolayı iğ ve öreke mezar ikonografisinde kadın sembolizminde görülmektedir.[55] Ayrıca iğ ve öreke, kadının ideal sosyal dünyaya katılımının olduğuna dair yaygın bir algıyı da göstermektedir. Mezar steli üzerindeki bu betimlemelerle kadının toplumdaki imajının ve kadınsı erdemin nasıl inşa edildiği anlaşılmaktadır.[56] Burada bahsedilen kadına ait nesneler arasında tarak, ayna, sepet gibi betimlemeler de yer almaktadır.[57] Sepet betimi ile iğ-öreke betimlemelerinin kombinasyonları geçim kaynağını da temsil etmekte ayrıca yün işçiliği çağrışımlarıyla kişinin alet kullanma becerisini de ifade etmektedir. Sepet içerisinde ya da yanında işlenen nesnelerle de işin türü olan meyve üretimi, pastoral yaşam (çiftçilik) ya da yün işçiliği belirtilmektedir.[58] Özellikle Kat. No. 2'de sağ alt paneldeki sepet üzerindeki kuş betimi, bir geçim kaynağı olarak pastoral yaşama atıfta bulunduğu gibi öte dünyada sevilen biri olarak ilahi çağrışımlara da atıfta bulunmaktadır.[59] Ayrıca bu betimlemeler, pastoral betimlemeler olarak mutluluk ile huzurun bir alegorisi ve bir dileğin sembolü olarak da kabul edilmektedir.[60]

Kapı tipli mezar stellerinde kadına özgü erdemi ifade eden betimlemeler geniş bir coğrafyada görülmektedir. Kadının toplumdaki imajının gelecek nesiller için standart bir ikonografiye aktarılması, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ideal kadın davranışlarına olan bağlılığın bir göstergesidir.[61] Betimlemeler arasındaki ayna ve tarak gibi günlük kullanım nesneleri ise toplumsal beklentileri vurgulamanın yanı sıra bağlı olduğu kent yaşamıyla da ilgili olarak kadının lüks bir yaşam tarzına sahip olduğunu göstermektedir.[62] Burada bahsedilen betimlemeler, toplumsal cinsiyet ideolojisinin anıtlaştırıldığı göstergelerdir. Toplumsal pratikte kök salmış, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren ayrıntılı temsil sisteminin parçalarıdır.[63] Kat. No. 2'deki iğ-öreke betimlemeleri Kütahya Müzesiden, Louvre Müzesiden ve Appia'dan kapı tipli mezar stelle-

[54]Carroll, "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers," 11; Natalie Kampen, *Image and Status: Roman Working Women in Ostia* (Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1981), 96.

[55]Tomasz Wujewski, *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times* (Poznan: Adam Mickiewiez Üniversitesi Yayınları, 1991), 10-11: Zerrin Erdinç, "Aizanoi Mezar Stellerinde Kadına Dair Semboller," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (Temmuz 2021), 92, erişim 10 Ağustos 2021, https://doi.org/10.51290/dpusbe.846611

[56]Henry J. L. Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD" (Doktora Tezi, Notthingham Üniversitesi, 2021), 112.

[57]Bk. Erdinç, "Aizanoi Mezar Stellerinde Kadına Dair Semboller," 94.

[58]Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 145.

[59]Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 146.

[60]Nikolaus Himmelmann, *Über Hirten-Genre inder antiken Kunst: Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften 65* (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1980), 121.

[61]Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 118.

[62]Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 132-133.

[63]Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 135-136.

[64]Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 96, Taf. 33, Nr. 227; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243.

[65]Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 80, Nr. 179; 103, Taf. 39, Nr. 241; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra and Tiberiopolis 10,* 88, Pl. XXXI, Nr. 273.

[66]Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 74, Pl XXVI, Nr. 234; 63, Pl. XXII, Nr. 203, XXII; Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 104, Taf. 39, Nr. 243; 119, Taf. 40, Nr. 285.

[67]Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 114, Pl. XXXIX, Nr. 354.

rinde de benzerdir.[64] Sepet üzeri kuş betimi ise Kotiaeion[65], Appia[66] ve Kadoi'den[67] bulunan kapı tipli mezar stellerinde, Kat. No. 2'deki stel ile benzerlik gösterir biçimde işlenmiştir.

Kapı tipli mezar stelleri üzerinde erkeğe ait betimlemelerde iyi eğitimli bir vatandaş ve soyluluk ifadesi için yazı gereçleri kullanılmıştır. Kat. No.1'de alınlıkta erkek aslanın bulunduğu tarafta açık diptik, para kesesi, Kat. No. 2'de sol üst panelde açık diptik[68] ve Kat. No. 3'te sol üst panelde budama bıçağı (falx vinitoria) ile sağ alt panelde açık diptik betimlemelerinin yer aldığı görülmektedir (**Görsel 1**, **Görsel 2**). Budama bıçağı betimlemeleri, ölen kişi ve mensup olduğu ailenin üstlendiği bağcılık mesleği ya da toprak mülkiyetiyle ilişkilidir.[69] Geçim kaynaklarının ifadeleri olan bu tip betimlemeler, kişinin yeteneklerinin ve işinden duyduğu gururun göstergeleridir. Betimlemeler aynı zamanda ölen kişinin/ailelerinin özel mülk sahibi olduklarını ya da bu mülkleri işlettiklerini ifade eden statü işaretleri olarak da kullanılmıştır.[70] Kat. No. 3'teki budama bıçağı betiminden ölen kişinin bağcılıkla ilgili bir mesleğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer önemli nesnelerden açık diptik ile para kesesi betimlemeleri ise ölen kişinin mensup olduğu topluluk içerisindeki lüks ve eğitimli yaşam tarzı ile toplumsal gelişmişliği ifade eden göstergelerdir.[71] Bu betimlemelerin benzerleri Kotiaeion ve Appia stelleri üzerinde görülmektedir.[72]

3.3. Bitkisel Bezemeler

Kapı tipli mezar steli ikonografisinde ve Kat. No. 1 (**Görsel 1**) ve Kat. No. 3'te (**Görsel 3**) görülen asma, üzüm asması, üzüm gibi betimlemeler ikonografik kompozisyonda sembolik bir dili ifade etmektedir. Asma (Vitis vinifera L.), Avrupa ve Akdeniz'de kültürel bir kilit taşı olarak görülmektedir. Mısır, Yunan ve Roma gibi birçok eski kültüre ait arkeolojik materyalde tanrılarla ilişkilendirilerek sıklıkla betimlenmiştir. Bu betimlemeler, Antik Dönem toplumlarının doğayla nasıl ilişki kurduklarını ifade etmektedir. Özellikle üzüm, toprağın kanı ve yaşam gücü olarak sembolik anlama sahiptir.[73] Üzüm suyunun şaraba dönüşmesi ile yaşamdan ölüme geçiş sembolize edilmektedir. Ayrıca şarabın sarhoş edici etkisiyle kişinin tanrıya yakın olduğu ve ilahilerle bağ kurduğu düşünülmektedir.[74] Asmanın morfolojik özellikleri ise belirli sembolik anlamları çağrıştırmaktadır. Meyvenin yuvarlak şekilli, etli ve birden fazla tohum taşımakta olması zenginlik, doğurganlık ve refah düşüncesi ile bağlantılıdır. Bitki kışın yapraksız, ölü gibi görünürken daha sonra hayata geri dönmektedir. Bu

[68] Diptik, bir ip veya menteşe ile birbirine bağlanan iki ahşap yapraktan oluşan yazı tableti ya da kitaptır. Rich Anthony, *A Dictionary of Roman and Greek Antiquities* (Londra: Longmans, 1890), 243.

[69] Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 149-150; Budama bıçağının mesleki ve toprak mülkiyeti ile ilişkili bir gösterge olmasının yanı sıra, Yunan ve Roma mitlerinde geçen ve Antik Dönem'de "falchion" (orak biçimli ağır kılıç/bıçak) olarak da adlandırılan savaş aleti ile de benzerlik gösterdiği bilinmektedir. E de Saint-Denis, "Falx Vinitoria," *Archeologie et Philologie, Revue Archeologie 41* (Ocak-Haziran 1953), 173; Herakles on iki görevinden biri olan Lerna Hidra'sını öldürürken (Euripides, "Euripides III, Ion", çev. Ronald Frederick Willetts, *The Complete Greek Tragedies* (Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları, 1954), 3: 191); Perseus'un Medusa'nın başını kesip deniz canavarını öldürürken ve Hermes, Argos'un başını keserken kullandıkları orak biçimli ağır kılıç, eğimli bıçaktır (falchion) (Ovidius, *Metamorphoses*, çev. Arthur Golding (Londra, 1567), 4.7.20, erişim 15 Şubat 2024, https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Ov.%20Met.%204.720&lang=original.); William Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (Londra: John Murray, 1875), 518-519, erişim 20 Şubat 2024. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Falx.html); Antik Dönem kabartmalı değerli taşlar (cameolar) üzerinde ve İtalyan Şair Petrarch'ın Codex Virgillanus minyatürleri için bk. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 518; Kenneth D. White, *Agricultural Implements of The Roman World* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1967), 96. Bu benzerlik sebebiyle mezar stellerinde betimlenen nesnelerin tek bir anlama sahip olmadıklarını ve topluluğun inançlarını da göz önünde bulundurarak birden fazla yan anlama sahip olduklarını söylemek mümkündür.

[70] Proeva, "Non-Figural Motifs on the Roman Funerary Stelae from Upper Macedonia (Problems of Dating and Interpretation)," 153; Lucius Jaunius Columella, *De Re Rustica of Columella* (Londra: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1941), 427, erişim 10 Şubat 2024. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Columella/de_Re_Rustica/4*.html#25

[71] Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 132-133.

[72] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen derKleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 96, Taf. 33, Nr. 227; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243; 104, Taf. 39, Nr. 244; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 43, Pl. XV, Nr. 140; 88, Pl.XXXI, Nr. 273.

[73] Valentina Savo, Alma Kumbaric ve Giulia Caneva. "Grapevine (Vitis vinifera L.) Symbolism in the Ancient Euro-Mediterranean Cultures." *Economic Botany* 70 (Mayıs 2016), 190-197. Erişim 20 Şubat 2024. https://doi.org/10.1007/s12231-016-9347-x

[74] Savo, Kumbaric ve Caneva, "Grapevine (Vitis vinifera L.) Symbolism in the Ancient Euro-Mediterranean Cultures," 191.

olgu, yaşam-ölüm ve yeniden doğuş-yenilenme fikirleriyle ilişkilendirilmektedir. Asmanın birincil sembolik anlamı, yaşam ve canlılık kavramlarıyla bağlantılıdır.[75]

Asma dalları, Yunan Tanrısı Dionisos'un sembolü olan betimlemelerdir.[76] Şarap ve bitki tanrısı olan Dionisos, betimlemelerde başında bir asma dalı ya da elinde üzüm tutarken görülmektedir. Dionisos, erken dönemlerden itibaren öte dünya inancıyla birlikte mezar ikonografisine dâhil edilmiştir.[77] Onun her bahar doğayı yeniden hayata döndürmek için topraktan yükselen özsuyla olan ilişkisi bilinmektedir.[78]

Antik Dönem'de temsil edilen bitki bezemeleri çoğunlukla estetik ve dekoratif işlevleri bağlamında değerlendirilmiş olsa da Antik kültürler tüm doğal fenomenleri, dinî ifade ve tanrıların iradesiyle yakından bağlantılı olarak görmektedir.[79] Bu bağlantı klasik metinlerde ve kutsal ikonografide tanrıların veya ilahi iradenin ifadesi olarak bitkilere atfedilen, büyülü-dinî inançlardan kaynaklanmaktadır. Sembolik/alegorik düzeyde bu durum, çeşitli kültürlerde ortak olan arketipleri temsil eden çağrışımsal modeller yaratma eğiliminde olan bir düşünce biçimine atfedilmektedir.[80] Doğa, "Hayat" ve "Anne" olarak tanımlanmakta ve birçok kültürde doğa, çeşitli biçimleriyle tanrısallığı ifade etmektedir. Bu sembollerin anlamı sadece eğitimliler için değil, okuma yazma bilmeyen sıradan kişiler için de açıktır. Doğadan esinlenilen bu bitkisel betimlemeler genellikle mimari süsleme aracı olarak ifade edilirdi. Bu betimlemelerin çoğu bugün sadece dekoratif olarak kabul edilseler de aslında kişilerin doğa ile kurdukları derin bağın göstergesi hâline gelmişlerdir.[81] Arkeolojik çalışmalar bu tür betimlemelerin ardındaki sembolik çeşitliliği ihmal etmektedir. Oysa geniş bir coğrafyada çeşitli arkeolojik kalıntılar üzerinde yapılan botanik çalışmalar bu zenginliği ortaya koymaktadır.[82] Roma İmparatorluk Dönemi arkeolojik kalıntıları, özellikle de Yunan ve Mısır kültürlerinden etkilenen Helenistik-İskenderiye tarzındakiler, insan-doğa ilişkileri hakkında fikir verebilecek birçok gerçekçi bitki ve bitki parçası detayı içermektedir. Örneğin, Roma'daki Ara Pacis Augustae[83], büyük ölçüde figüratif ve yazılı olmayan bir anlatım diliyle iletilen mesajların çarpıcı bir örneğini temsil etmektedir. Bu anıtta yer alan bitkilerin, yaşam ve yeniden doğuş gibi kavramlarla kurdukları metaforik ilişkiler doğrultusunda seçildiği düşünülmektedir.[84] Bitkisel betimlemelerin sembolizmini yorumlamak, insan-doğa ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Kapı tipli mezar stellerindeki bitkisel betimlemeler, çok katmanlı sembolik anlamlar taşıyan bir yapı oluşturmak amacıyla bir araya getirilmiştir.

Üzüm ve asma dışında Kat. No. 1'de kemerli alınlıkta, solda yarım, merkezde tam, sağda ise bir üzüm salkımıyla birleştirilerek işlenmiş akantus (Acanthus mollis L.) betimi de görülmektedir (**Görsel 1**). Akantus yeniden doğuş fikrini ifade eden bitkilerden biridir. Yazın ölü gibi görünen bitki sonbaharın başında yeniden büyümeye başlayan, mevsime özgü bir forma sahiptir.[85] Antik Dönem ve sonrasında sembolik anlamı genişleyerek ölümsüzlüğü simgeleyen bitki, anıtlar ve cenaze arabaları üzerinde yer almaktadır. Bu sembolik

[75] Savo, Kumbaric ve Caneva, "Grapevine (Vitis vinifera L.) Symbolism in the Ancient Euro-Mediterranean Cultures," 191.

[76] Asma ile ilişkili olarak Dionisos ve bitkinin farklı mitleri için bk. Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021), 44.

[77] Proeva, "Non-Figural Motifs on the Roman Funerary Stelae from Upper Macedonia (Problems of Dating and Interpretation)," 152.

[78] Savo, Kumbaric ve Caneva, "Grapevine (Vitis vinifera L.) Symbolism in the Ancient Euro-Mediterranean Cultures," 192-193.

[79] Giulia Caneva, Alessandro Lazzara ve Zohreh Hosseini, "Plant as Symbols of Power in the Achaemenid Iconography of Ancient Persian Monuments," *Plants* 12 (Kasım 2023), 1, erişim 10 Mayıs 2024. https://doi.org/10.3390/plants12233991.

[80] Giulia Caneva vd. "Plant Iconography and its Message: Realism and Symbolic Messages in the Bernini Fountain of the Four Rivers in Rome," *Rendicontri Lincei, Scienze Fisiche e Naturali* 31 (Ağustos 2020), 1011, erişim 5 Mayıs 2024, https://doi.org/10.1007/s12210-020-00946-2

[81] Giulia Caneva, Valentina Savo ve Alma Kumbari, "Big Messages in Small Details: Nature in Roman Archaeology," *Economic Botany* 68 (Mart 2014), 109, erişim 15 Şubat 2024, https://doi.org/10.1007/s12231-013-9256-1.

[82] Caneva, Lazzara ve Hosseini, "Plant as Symbols of Power in the Achaemenid Iconography of Ancient Persian Monuments," 1- 2.

[83] Ara Pacis Augustae, İmparator Augustus'un mozolesi ve Barış Sunağı'dır. Serra Durugönül, *Roma Devlet Kabartmalarında Propaganda ve Sanat* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2021), 37.

[84] Caneva, Savo ve Kumbaric, "Big Messages in Small Details: Nature in Roman Archaeology," 109.

[85] Caneva, Savo ve Kumbaric, "Big Messages in Small Details: Nature in Roman Archaeology," 112; Ayrıca Korinth başlığın ortaya çıkış mitosu için bk. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev. Suna Güven (Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2013), 76.

ifadenin yanı sıra genç kızlar ile bağdaştırılarak işlenmemiş toprağı, bilgeliği ve yaşam mücadelesini temsil etmektedir.[86]

3.4. Hayvan Betimlemeleri (Aslan ve Kuş)

Pek çok farklı kültür, aslanı görkemli bir hayvan olarak tanımlayarak onu güçle ilişkilendirmiştir. Özellikle yöneticilerin aslan ile tasvir edilmesi farklı ve bireysel meşrulaştırma ihtiyaçları temelinde açıklanabilmektedir. Antik kültürlerde aslanın hayvani özelliklerinin hükümdara/yöneticiye atfedilmesi, hayvanlar âlemindeki aslan gibi rakipsiz evrensel bir yönetim kurma arzusunu ifade etmektedir.[87] Bu ikonografinin yapılarda sergilenmesinin aynı kültürel grubun üyelerine ve yabancılara gücü iletmek için uygun olduğu görülmektedir. Temsilin sembolik bilgisinin yanı sıra, nesnenin doğası da maddi zenginlik anlamında iktidarın iletişim türünü aktarmaktadır. Sembol ve nesne, temsili amaçlara hizmet etmektedir.[88] Aslan betiminin en erken örnekleri, Anadolu'da Göbeklitepe'de görülmektedir.[89]

Lochman, mezar stelleri üzerindeki aslan betimlemlerinden boğa avlayan aslanların yer aldığı ikonografiyi Frig teması ya da Frig etkisi olarak tanımlamaktadır.[90] Aslan betimlemeleri, mezarın koruyucusu olarak Antik kültürdeki eski bir geleneğin parçasıdır. Avladığı boğayla ilişkilendirilen aslan, ölümün trajik kaderini temsil etmektedir. Frig Bölgesi'nde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde söz konusu ikonografinin değeri oldukça artmıştır. Steller üzerindeki karşılıklı iki aslan betimlemelerinde ise genellikle ölen bir çift sembolize edilmektedir.[91] Yukarı Tembris Ovası'ndaki çiftlere ait pek çok stelde hayvanların cinsiyetlerinin farklılaştırıldığı betimlemeler görülmektedir. Söz konusu betimlemeye sahip stel örnekleri ile yapılan değerlendirmede sağdaki hayvan betiminin her zaman dişi, soldakinin ise erkek olduğu gözlemlenmektedir.[92] Ölen kişinin cinsiyeti ile vahşi hayvanların cinsiyeti arasındaki uyum, evli olmayan kişilere ait stellerde tek bir erkek aslan betimlemesi ile verilmektedir.[93] Ölen kişilerin avlarını parçalayan aslanlar şeklinde betimlenmelerinden galip gelen hayvanların yanında yer aldıkları, "kendi kaderlerinin efendisi" hâline geldikleri ya da hayatta verdikleri mücadelenin temsili oldukları anlaşılmaktadır.[94] Lochman ayrıca aslan ve boğanın yer aldığı bu kompozisyonların Greko-Roman kültüründe doğu kökenli olduğunu ve kompozisyondaki boğanın ölümüyle, ölen kişinin öte dünyaya gidişini sembolize ettiğini aktarmaktadır.[95] Bunun yanı sıra hayvanlar ile ölen kişiler arasındaki bu sembolik yakınlaşma, Tanrıça Kibele kültünün doğduğu ve güçlü olduğu Frig bölgesinde, Tanrıça'nın iki yanında duran ve yardımcıları olan aslan betimlemelerinin bir hatırlatıcısı olarak da ayrı bir öneme sahiptir.[96]

---

[86] Gezgin, *Bitki Mitosları*, 21.

[87] Julian Michael Degen, "Die Mykenische Löwendarstellung. Ein Fallbeispel für die Veranderung Politischer Symbolik durch Kulturkontakte," *Historia Scibere* 7 (Mayıs 2015), 11-12, erişim 15 Şubat 2024. 10.15203/historia.scribere.7.442; Deniz Gezgin, *Hayvan Mitosları* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2024), 47.

[88] Degen, "Die Mykenische Löwendarstellung. Ein Fallbeispel für die Veranderung Politischer Symbolik durch Kulturkontakte," 12-13.

[89] Göbeklitepe II. tabakada ve "Aslan Payeli Yapı"da yer alan aslan tasvirleri için bk. Yusuf Albayrak, "Göbekli Tepe'den Hayvan Tasvirleri," *Külliye* 4 (Eylül 2023), 97-98, erişim 15 Mayıs 2024. https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1267083.

[90] Thomas Lochman "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," *Bulletin du Musee Hongrois des Beaux-Arts* 74 (1991), 14-15.

[91] Söz konusu stellerde erkek ve dişi aslan betiminin ölen çifti temsil ettiği düşüncesini destekleyen aslana çevrilen çift Atalante ve Hippomenes miti için bk. Gezgin, *Hayvan Mitosları*, 49-50; Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1997), 105.

[92] Lochman "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 14-15.

[93] Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 15, Fig. 4.

[94] Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 15.

[95] Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 21; Ayrıca Hristiyanlık öncesi Roma'nın resmî dini olan Mitraizm'de yaşam bir boğadan yaratılmaktadır ve Tanrı Mitra yaşamı yaratmak için ona gönderilen kozmik boğanın boğazını keserek kurban etmiştir. Boğanın toprağı sulayan kanından ise asma bitkisi yetişmiş ve canlılar ile yaşam var olmuştur. Bk. Gezgin, *Hayvan Mitosları*, 89.

[96] Ayrıca Lochman betimin ölen kişinin Kibele'nin ilahi derecesine erişme arzusunu gösterdiğini aktarmaktadır. Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 15.

Kat. No. 1'de betimlemelerin yerleştirilme düzenine göre stelin bir erkek ve bir kadına ait olduğu görülmektedir (**Görsel 1**). Erkek aslanın bulunduğu sol tarafta erkeğe ait betimlemeler (para kesesi ve açık diptik), dişi aslanın bulunduğu sağ tarafta ise kadına ait betimlemeler (tarak ve ayna) konumlandırılmıştır. Betimlemelerin bu düzendeki yerleşimleriyle belli bir kompozisyon içerisinde, ölen erkek ve kadına ait özelliklere yer verilmiştir. Lochman, Dorotheos ve eşine ait stelde panellerde yer alan nesnelerin yerleşiminin alınlıktaki aslan figürleriyle yön birliği gösterdiğini belirtmiştir.[97] Kat. No. 1'de stelin gövde kısmının kırık ve eksik olmasından dolayı bu yönde değerlendirme sadece alınlıkla sınırlı kalmaktadır. Ancak Kat. No. 2'deki stelin panellerindeki erkek ve kadına ait nesneler ile alınlıktaki erkek ve dişi aslanın yön birliğinin bulunmadığı görülmektedir (**Görsel 2**). Buna rağmen alınlıktaki aslanların her iki cinsiyeti de ifade ettikleri görülmekte ve bu durum ayrıca yazıtla da desteklenmektedir. Değinilmesi gereken diğer önemli bir husus ise Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki stellerde aslan betimlemelerinde erkek ve dişi aslanın aynı anatomide işlenmesidir. Dişi aslan figürü, erkek aslanla benzer anatomidedir ancak cinsiyet farkı olarak göğüs detayı verilmiştir.

Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki steller ile Kotiaeion'dan iki kapı tipli mezar steli karşılaştırıldığında bu steller üzerinde de benzer karşılıklı iki aslan figürünün yer aldığı görülmektedir. Kotiaeion stellerinin Helios Latypos (λατύπος) tarafından yapıldıkları belirtilmektedir.[98] Lochman, Helios'u Tembris Ovası'nın merkezî atölyesinde MS 200 civarında üretim yapan bir taş ustası olarak tanımlamaktadır.[99] Çalışmada değerlendirilen karşılaştırma örneklerinden Kütahya'da ulaşılan kapı tipli mezar stelleri de aslan ikonografisinin işlenişi bakımından Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki steller ile oldukça benzerlik göstermektedir. Altıntaş'tan bir stelde ise kemerli alınlık içerisinde betimlenen karşılıklı iki aslanın ön pençeleri boğa kafatasları üzerinde görülmektedir. Waelkens, Altıntaş stelinin Andromachus Latypos (λατύπος) tarafından yapıldığını belirtmektedir.[100] Andromachus Latypos (λατύπος)'a ait örnekler Kütahya bölgesinden gelmekte olup yaygın ikonografide karşılıklı iki aslan betimlemesi yer almaktadır.[101] Kütahya'dan benzer ikonografiye sahip Waelkens tarafından Teimas, Teimas'ın oğlu Zelas ve onun meslektaşı Alexander Attipinis Latypos (λατύπος) tarafından yapıldıkları belirtilen üç kapı tipli stel örneği daha mevcuttur. Kütahya'daki bu steller, kemerli alınlık içerisinde karşılıklı iki aslan betiminin ön pençelerinin boğa kafası üzerinde yer aldığı Uşak Müzesinden örnekler ile yakın benzerlik göstermektedir.[102] Ankara'dan bir başka stelde ise Teimas'ın oğlu Zelas ve Alexander Attipinis'in ortak imzası yer almaktadır. Lochman Ankara stelini her iki taş ustasının erken dönemi olarak tanımlamakta ve Zelas'ın muhtemelen kapının tasarımında, meslektaşı Alexander Attipinis'in ise stelin kayıp olan üst kısmında çalışmış olabileceğini aktarmaktadır.[103] Taş ustaları Helios, Teimas, Zelas, Alexander

[97] Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 11-12, Fig.15.

[98] Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 57, Pl. XIX, Nr. 179.

[99] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phryrgien*, 101-102.

[100] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 117-118, Taf. 38, Nr. 278; Lochman, *Studienzu kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 263, Taf.10, Abb.37, II 120.

[101] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 103, Taf. 39, Nr. 241, 103; 113, Taf. 39, Nr. 266; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 240, Nr. 285; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 262, II 118; 263, II 119; 263, II 126; 263, II 127; Ayrıca Waelkens taş ustası Andromachus Latypos (λατύπος)'un Geç Severuslar Dönemi'ne kadar aktif olarak çalıştığından ve bazı örnekler farklı taş ocağı ile ilişkilendirilebilse de ilk atölye ile güçlü bağları olan bir taş ustası olduğundan bahsetmektedir. Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 91; Lochman ise Andromachus'u, Appia Vadisi ile Tembris Ovası'nın güney kısmı ile bağlantılı olarak güneydoğu atölyelerinde üretim yapan taş ustası olarak tanımlamaktadır. Lochman, *Studienzu kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 103.

[102] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 95, Taf. 32, Nr. 224; 95, Taf. 32, Nr. 225; 97, Taf. 33, Nr. 228; Waelkens bu taş ustaları hakkında ise ilk bahsedilen Teimas'ın Zelas'ın oğlu Mourmateli Teimas olduğunu ve faaliyet döneminin Erken Severuslar Dönemi olduğunu, Teimas'ın oğlu Zelas ve meslektaşı Alexander Attipinis'in ise çağdaş olduklarını ve Severuslar Dönemi'nin orta ve sonlarında faaliyet gösterdiklerini belirtmektedir. Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 92; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 99.

[103] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 97, Taf. 33, Nr. 228; Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 100; Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: 517 – 518, Taf. 303, 2102.

Attipinis'in stilistik açıdan Tembris Ovası'nın merkez grubu atölyelerinden, Andromachos'un ise güneydoğu grubu atölyelerinden olduğu bilinmektedir. Taş ustalarının bir atölye bölgesinden diğerine seyahat ettiğine dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin yukarıda sözü edilen Ankara stelinde, Zelas'ın meslektaşı ile birlikte çalıştığı ve bu durumun bölgedeki taş ustalarının başka taş ustaları ile iş birliği içinde çalışması sonucunda betimlemelerdeki çeşitliliği nasıl etkilediği ortaya çıkmaktadır.[104] Bu şekilde işlenen stellerdeki tasvirler üslupsal olarak yumuşak geçişlerle birleşmektedir.[105] Ayrıca bu durum bölgedeki ortaklaşa üretim biçimini ve Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki stellerin de bu ustalar tarafından yapılmış olabileceğini, stellerin benzer örneklerle karşılaştırılması sonucunda özellikle kemerli alınlığa sahip olan tiplerinde, aslan ikonografisinin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Kapı tipli mezar steli ikonografisindeki aslan betimlemelerinin bir bölge üzerinde yoğunlaşması ve bölgedeki belirli taş ustaları tarafından yaygın olarak kullanılması, bölgenin hem kendi içerisindeki üretim ağını hem de farklı bölgelerle olan kültürel etkileşiminin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Erdinç, Aizanoi kapı tipli stelleri üzerine yapmış olduğu çalışmasında, ikonografideki aslan betimlemelerinin Aizanoi'da genellikle tek aslan, Altıntaş Ovası, Appia, Kotiaeion ve Alia'da ise karşılıklı aslanlar şeklinde yapıldığını belirtmektedir.[106] Aizanoi'da MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görülmeye başlanan, profilden betimlenen karşılıklı aslan figürlerinin genellikle eşler, kardeşler ve akrabalar için yapılmış oldukları düşünülmektedir. Dişi aslanların varlığı ikonografiye yenilik kazandırmaktadır. MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren erkek ve dişi aslan kompozisyonu, kemerli alınlığa sahip kapı tipli mezar steli ikonografisinde popüler bir hâle gelmiş ve figürlerdeki detaylar gelişerek daha plastik görünüme sahip olmuştur.[107]

Çalışmada değerlendirilen stellerde görülen bir diğer hayvan betimi ise sepet üzerinde kuş tasviridir. Kuş figürü, Kat. No. 2'de sağ alt panelde sepet üzerinde ve Kat. No. 3'te üçgen alınlık içerisinde, erkek figürünün sol kolu üzerine konmuş vaziyette betimlenmiştir.[108] Kat. No. 3'teki kuş betimiyle erkek figürünün etkileşimi, kuşların ölen kişilerin sadık dostu olabileceği ya da steli yaptıran kişilerin kendi isteği üzerine de eklenmiş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.[109] Betimlemelerin genel olarak mezar steli ikonografisindeki birincil rolleri statüyü belirtmektir. Buna bağlı olarak ölen kişilerin evcil hayvanlara sahip olmaları elit olma düşüncesi ile de açıklanmaktadır.[110]

4. Epigrafik Çözümleme

Mezar stelleri üzerinde yer alan yazıtlar, ölen kişinin hatırlanması ve niteliklerinin ifade edilmesinde önemli unsurlardır. Roma İmparatorluk Dönemi mezar sanatında ölen kişiler, anıtlarına yazılan yazılar aracılığıyla geride kalanlarla iletişim kurabilmekteydi. Burada mezar steli üzerindeki diğer betimlemeleri gören izleyici kitlesi, okuyucu olarak, bilgi ve duyguların yaşayanların dünyasına aktarılmasında önemli bir

[104] Zelas'a ait çift katlı mezar steli olan II 148'de portrelerin stili merkez atölyeyi stelin genel çerçevesi ise güneydoğu atölyesini işaret etmektedir. Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 98; 265, II 148.

[105] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 98-99.

[106] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 85; Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 12.

[107] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 118-119.

[108] Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 80, Nr. 179; 103, Taf. 39, Nr. 241; 104, Taf. 39, Nr. 243; 119, Taf. 40, Nr. 285; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra and Tiberiopolis 10,* 74, Pl. XXVI, Nr. 234; 63, Pl. XXII, Nr. 203; 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 114, Pl. XXXIX, Nr. 354.

[109] Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 134.

[110] Cutten, "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD," 145-146; Himmelmann, *Über Hirten-Genre inder Antiken Kunst: Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften 65*, 121.

rol oynamaktadır. Böylelikle kişinin niteliklerini ifade eden mezar stelleri hem görsel hem de yazılı olarak konuşan taşlar şeklinde tanımlanmaktadır.

Mezar stelleri üzerindeki yazılı ifadeler, mezarın bulunduğu alandan geçen herkese hitap etmekte ve onlardan metni okumasını istemektedir. Mezar yazıtlarını okuyan ve okurken sözcükleri dile getiren okuyucu, sesini ölen kişiye ödünç vermekte ve ölen kişiyle sözlü bir diyaloğa girmektedir. Ölen kişinin sözleriyle bu etkileşime girme daveti, yalnızca hayatta kalan ailesine değil, anılan kişiyi hayattayken hiç tanımamış olan kişilere de sunulmaktadır.[111] Steller üzerindeki epigrafik veriler, ölen kişinin anısının yaşatılmasında oldukça önemlidir. Ayrıca, okuryazarlık oranının düşük olduğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde toplumun okuma ve yazma düzeyini anlamak da ayrı bir önem taşımaktadır. Yazınsal ifadeler ile görsel ifadelerin steller üzerinde birlikte kullanımı, mezar sanatında toplumun hem okuryazar hem de okuryazar olmayan kesim için ortak bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir. Yazıtlar, yalnızca basit bir içerik değil, sembolik görsellerin işlevine katkıda bulunan unsurlardır.[112] Bu sebeple mezar anıtlarındaki yazıtlar, sadece ölen kişiler hakkında bilgiler vermekle sınırlı kalmayan, aile geçmişleri, etnik kökenleri, meslekleri, kişisel trajedileri ve duygusal bağlarıyla da gelecek nesiller için kaydedilmiş verilerdir.[113] Epigrafik veriler aslında birçok durumda yaşayanlara nasıl yaşanacağı konusunda rehberlik ettiği gibi, ölen kişiler aracılığıyla da yoldan geçenlere ölümlü olduklarını hatırlatmaktadır.[114] Mezar stelleri üzerindeki yazıtların Roma toplumu tarafından kişinin yaşamını sembolik olarak uzatmak için ideal bir araç olarak algılanması, bu metinlerin yalnızca pratik veri kaydının ötesinde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.[115]

Yazıtların ifade ettikleri bu anlamlar dışında ayrıca değinilmesi gereken diğer bir husus ise kişi isimleridir. Özellikle Frig bölgesinde ulaşılan stellerde Küçük Asya'nın karakteristik yerel kişi isimleri olan "Lallnamen" görülmektedir.[116] Bu isimleri oluşturan seslerin bir çocuğun ilk heceleme seslerinden oluştuğu düşünülmektedir.[117] Bölgede özellikle kadın isimleri Lallnamen isimlerden oluşmaktadır.[118] Lallnamen isimlerden olan Ἀμία (Amia), Ἀππή̃ς/Ἄππας (Appes), Τάτεις (Tatis/Tateis), Τάτιον (Tation) bu çalışmada yer alan stellerin yazıtlarında okunmaktadır.[119] İsimlerin dördünün de kadına ait olduğu görülmektedir. Yapılan değerlendirmeye göre yazıtlarda bu ismin geçmesi, stellerin bulunduğu bölgeyi diğer bulgularla birlikte desteklemesi ve yazıtlardaki cinsiyet ayrımını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kat. No. 1-4'teki kapı tipli mezar stellerinin tamamında yazıt bulunmaktadır. Steller üzerindeki yazıtlardan ölen kişilerin isimleri, akrabalık ilişkileri ve kimin tarafından dikildikleri okunmaktadır.

- **Kat. No. 1'deki yazıt:** "*Aur(elios) Kreskes ve Appes babaları Askepas için ve anneleri Tation için, ebeveynleri için, anıları vesilesiyle (bu mezarı yaptırdılar/ bu mezar taşını diktiler vs.)*" (Görsel 1).

Yazıttan ölen kişiler baba Askepas ve anne Tation için iki çocuğu Aur(elios) Kreskes ve Appes tarafından onların anıları sebebiyle mezar ya da mezar taşını yaptırdıkları bilgisi edinilmektedir. Ayrıca Τατίῳ (Tation) ve Ἄππης (Appes) isimleri, Frig bölgesine özgü, Küçük Asya'da yaygın olarak görülen Lallnamen kadın isimler

[111] Maureen Carroll, "Vox Tua Nempe Mea Est. Dialogues with the dead in Roman Funerary Commemoration," *Accordia Research Papers* 11 (Kasım 2008), 37.

[112] Carroll, "Vox Tua Nempe Mea Est. Dialogues with the Dead in Roman Funerary Commemoration," 41.

[113] Emma Jayne Graham ve Valerie M. Hope, "Funerary Practices," ed. Alison E. Cooley, *A Companion to Roman Italy* (Londra: Wiley Blackwell, 2016), 170.

[114] Giancarlo Susini, *The Roman Sttonecutter: An Introduction to Latin Epigraphy* (Londra: Basil Blackwell, 1973), 64; Mario Erasmo, *Reading Death in Ancient Rome* (Columbus: Ohio State Üniversitesi, 2008), 159.

[115] Carroll, "Vox Tua Nempe Mea Est. Dialogues with the Dead in Roman Funerary Commemoration," 41.

[116] Paul Kretschmer, *Griechischen Sprache* (Göttingen: Dandenhoed und Rupredt, 1896), 334.

[117] Kretschmer, *Griechischen Sprache*, 353, 355.

[118] Maria-Paz De Hoz, "Phrygian Traces in Greek Epigraphy of Roman Anatolia: Survival or Identity Revival?," ed. Hugo Thoen ve L. B. Van Der Meer, *Monographs on Antiquity* (Paris: Peeters, 2022), 7: 375 - 376, erişim 15 Şubat 2024, https://doi.org/10.2307/j.ctv2zx9pwv

[119] Kretschmer, *Griechischen Sprache*, 339, 346, 348-349.

arasında yer almaktadır.[120] Yazıt, stel betimlemeleriyle bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde, alınlıkta erkek ve dişi aslanın bulunması, kemerli alınlık dışındaki betimlemelerde ise solda erkeğe ait, sağda kadına ait olduğu düşünülen nesnelerin kullanılması ile ortak bir ifadeye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Burada da belirtildiği gibi, stel üzerinde okuryazarlık oranı da göz önünde bulundurularak, stelin sahiplerini nitelemek amacıyla hem yazınsal hem de görsel ifadelerin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

- **Kat. No. 2'deki yazıt:** "*Tateis torunları Neikomakhos için ve Amia için hatıraları vesilesiyle*" (Görsel 2).

Yazıtta akrabalık bağı dışında herhangi bir cinsiyet ibaresinin yer almadığı görülmektedir. Ancak Tateis (Τάτεις / Τάτις) isminin Lallnamen olarak adlandırılan kadın isimlerinden biri olduğu bilinmektedir.[121] Ayrıca Amia (Ἀμία) ismi de Yunanca konuşma dili ya da fonemik kelime olarak tanımlanan Lallnamen kadın isimleri arasında yer almaktadır. Bu değerlendirmelerle stelin büyükanneleri Tateis tarafından torunu Neikomakhos ve "kız" torunu Amia için dikildiği bilgisi edinilmektedir. Stel üzerindeki betimlemeler yazıtla bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde ise kemerli alınlık içerisindeki solda erkek aslan, sağda ise dişi aslan olduğu görülmektedir. Bu sebeple Neikomakhos'un "erkek" torun olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca stelin kapı betimini oluşturan panellerdeki nesnelerin erkeğe ait betimlemeler olması da bu durumu desteklemektedir. Kat. No. 2'deki stelde de okuryazarlık oranı göz önünde bulundurularak hem yazınsal hem de görsel ifadenin kullanıldığı görülmektedir.

- **Kat. No. 3'teki yazıt:** "*Tation kocası Asklas için ve onun (Asklas'ın) çocukları, anısı nedeniyle. Annesi Tation ve kardeşleri, son nefesini veren kendi kardeşleri (Asklas) için, anısı nedeniyle. Her kim ki ağır mı ağır elini (bu mezara sürecek olursa), o da erken ölüm kaderini paylaşsın!*" (Görsel 3).

Yazıttan ölen kişinin cinsiyeti ve akrabalık ilişkileri hakkında bilgi edinilmektedir. Ölen kişi Asklas'ın bir erkek olduğu, Tation isimli bir eşe ve anneye sahip olduğu, bu mezarın/stelin karısı, çocukları, annesi ve kardeşleri tarafından yaptırıldığı okunmaktadır. Ayrıca Frig bölgesindeki mezar yazıtlarında yaygın olarak görülen "*Her kim ki ağır mı ağır elini (bu mezara sürecek olursa), o da erken ölüm kaderini paylaşsın!*" şeklindeki lanetleme ifadesinin mezar soyguncularını caydırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.[122] Asklas'ın hem annesinin hem de karısının ismi olan Tation (Τάτιον) ise, Frig bölgesinde yaygın olarak kullanılan Lallnamen kadın isimlerindendir.[123] Yazıt, stel betimlemeleriyle bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde, alınlık içerisinde tek bir erkek figürü ve kapı betimini oluşturan panellerde ise sadece erkeğe ait nesnelerin yer almasıyla tutarlılık göstermektedir. Kat. No. 3'teki stelin bir erkeğe ait olduğu, okuryazarlık oranı göz önünde bulundurularak üzerinde hem yazınsal ve hem de görsel bir ifadenin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

- **Kat. No. 4'teki yazıt**, "*Faustus ve Threpte çocukları (kızları) Tryphosa ve Trophime için hatıraları nedeniyle*" (Görsel 4).

Yazıttan stelin iki kişiye ait olduğu anlaşılmakta ve aralarındaki akrabalık ilişkileri konusunda bilgi edinilmektedir. Varinlioğlu, mezarı/steli yaptıran kişiler olan Faustus ve Threpte'nin azat edilmiş köleler olabileceğinden bahsetmektedir.[124] Stel, Faustus ve Threpte'nin kızları Tryphosa ve Trophime'ye aittir. Stel tipolojik açıdan ikiz kapı taşı olarak tanımlanmış ve yazıt okunurken Tryphosa ismi ilk, Trophime ismi ise ikinci kapı betimi üzerine yerleştirilerek ölen kişilerin temsilinin oluşturulması sağlanmıştır. Yazıt, stel

[120] Kretschmer, *Griechischen Sprache*, 346, 348-349.

[121] Ender Varinlioğlu, "Die Inschriften Aus Dem Museum Von Uşak," *Epigraphica Anatolica* 13 (1989), 36, No. 20; Kretschmer, *Griechischen Sprache*, 348-349.

[122] Hüseyin Uzunoğlu, "Phrygia'dan Bir Grup Yeni Mezar Steli," *Mediterranean Journal of Humanities* 9 (Haziran 2019), 377-385, erişim 13 Kasım 2024, https://doi.org/10.13114/mjh.2019.469

[123] Kretschmer, *Griechischen Sprache*, 348-349.

[124] Ender Varinlioğlu, *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak* (İstanbul: Ege Yayınları, 2022), 168, No. 247; Threpte için bk. Archibald Cameron, "ΘΡΕΠΤΟΣ and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor." *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler,* ed. William Moir Calder ve Josef Keil (Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1939), 27-62.

betimlemeleriyle bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde kemerli alınlık içerisinde iki kadın portresi görülmektedir. Betimlemelerin yazıtla olan bütünlüğü sadece portrelerle oluşturulmaktadır. Söz konusu stelde hem yazınsal hem de görsel bir ifadeyle ölen kişiler temsil edilmektedir.

5. Değerlendirme

Çalışmada yer alan stellerin tarihlendirilmesi, tipolojik ve ikonografik verilere dayanarak bu bölümde ele alınmaktadır. Stellerin, tipolojik ve ikonografik özellikleri benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ait oldukları tarih aralıkları içerisine yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

Kat. No. 1 ve 2'deki stellerin tipolojik ve ikonografik açıdan büyük ölçüde benzerlik göstermesi, söz konusu stellerin birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Her iki stel için yapılan tipolojik değerlendirmede Erdinç tarafından Aizanitis Tip 5a, Walkens tarafından Tip C Aizanoi 6a, Lochman tarafından ise Naiskos Steller Tip IIa olarak tanımlanan tipolojiye dâhil edilmişlerdir. Bu tipolojinin en belirgin özelliği olan tepe akroterindeki kapalı palmet betiminin MS 150'de alınlık siması eklenerek ortadan kalktığı bilinmektedir. Stellerin tepe akroterlerinde yer alan kapalı palmet betiminin hâlen görülebilir olması, stelin MS 150'den önceye tarihlenen bu tipe ait olabileceğini düşündürmektedir. Tipolojik değerlendirmede her iki stelin MS 2.-3. yüzyıla tarihlenen Aizanoi, Kotiaeion ve Appia'dan karşılaştırma örnekleri ile benzer oldukları anlaşılmaktadır.[125] Kotiaeion ve Appia örnekleriyle stellerin hem ikonografik hem de tipolojik açıdan oldukça benzer olmaları, Tip C Altıntaş sınıflandırmasına da dâhil olabileceklerini göstermektedir. Ayrıca Helios Latypos'un MS 200 civarında, Mourmateli Teimas'ın Erken Severuslar Dönemi'nde, oğlu Zelas ile meslektaşı Alexander Attipinis'in Orta ve Geç Severuslar Dönemi'nde, Andromachus Latypos'un ise Geç Severuslar Dönemi'nde aktif olduklarına dair yazıtlardan edinilen bilgiler, stellerin tarihlendirilmesi açısından önemlidir.[126] İkonografideki karşılıklı aslan betiminin Aizanoi'da MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görülmeye başlanması tarihlendirmedeki bir diğer önemli unsurlardan biridir. Yukarıda belirtilen değerlendirilmeler göz önünde bulundurularak Kat. No. 1 ve 2'deki steller MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No. 3'teki stel, kapı betimi ve alınlığının kendine özgü farklılıklar göstermesi ile "Kapılı Nişli Steller" tipolojisine dâhil edilmektedir. Stelin tipolojik değerlendirmesinde, karşılaştırma örnekleri arasında yer alan Akşehir Müzesinden bir stel MS 200/220 yıllarına tarihlendirilmektedir.[127] Stelin ikonografik değerlendirilmesinde ise, erkek figürünün saç detaylarının benzeri Kotiaeion'dan MS 3. yüzyıla tarihlenen Zelas Latypos'un erken eserlerinden bir stel üzerinde görülmektedir.[128] Kat. No. 3'teki stel figürünün cepheden duruşu ve hareketi, mezar steli ikonografisinde MÖ 2. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan bir betimlemedir. Ancak söz konusu mezar steli tipolojisinin MS 3. yüzyıla ait örneklerde de görülmesi, bu tipin Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Mylasa, MS 3. yüzyıla tarihlenen Herakleia-Perinthos ve MS 2.-3. yüzyıla ait İstanbul stelleriyle ilişkilendirilerek tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca figürün sol elde üzüm ve kuş figürüyle betimlendiği benzer örnekler ile karşılaştırıldığında Rodos'tan MS 3. yüzyıla tarihlenen

[125] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 351-352, Kat. No. 309, 353, Kat. No. 311, 371-372, Kat. No. 342; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 57, Pl. XXXI, Nr. 273; 88, Pl. XIX Nr. 179; Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 85-86, Taf. 30, Nr. 206; 104, Taf. 39, Nr. 243; 119, Taf. 38, Nr. 283; 119, Taf. 40, Nr. 285.

[126] Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 11-12, Fig.15; Levick vd. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis 10,* 88, Pl. XXXI, Nr. 273; 57, Pl. XIX, Nr. 179; Lochman, *Studienzu kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phryrgien*, 101-102; 265, II 148; Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, 92, Taf. 32, Nr. 224; 95, Taf. 32, Nr. 225; 95, Taf. 33, Nr. 228; 100; Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: 517-518, Taf. 303, 2102.

[127] Buckler ve Calder, *MAMA VI: Monuments and Documents From Phrygia and Caria 6,* 112- 113, Pl. 56, Nr. 322.

[128] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 2: 517-518, Taf. 309, Nr. 2161.

bir mezar steli ile benzer olduğu görülmektedir.[129] Karşılaştırma örnekleri ile yapılan bu değerlendirme sonucunda Kat. No. 3'teki stel, MS 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No. 4'teki stelin tipolojik değerlendirilmesinde ise stel, Aizanitis Tip 5 ile benzerlik göstermektedir. Lochman, bu tipolojideki stellerin MS 130'dan MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki zaman diliminde kullanıldığını belirtmektedir. Benzer örneklerle karşılaştırıldığında ise Aizanoi'dan Damalis ve Polykleitos'a ait stel, Lochman tarafından MS 155 yılına; Jes tarafından ise VI B tipine dâhil edilerek MS 2. yüzyılın üçüncü veya son çeyreğine tarihlendirilmektedir.[130] Kat. No. 4'teki stelin kapı betimini ayıran kaplamalar (plasterler) göz önünde bulundurulduğunda ise yine Aizanoi'dan bir stel, Antoninus Pius Dönemi'ne, Trainaopolis'ten bir stel örneği ise MS 2. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenerek Waelkens tarafından Tip G Uşak 1 tipine dâhil edilmiştir.[131] Değerlendirmeler dikkate alındığında Kat. No. 4'teki stelin MS 2.-3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmesi uygun bulunmuştur.

Sonuç

Uşak Müzesinde yer alan ve çalışma kapsamında değerlendirilen dört adet kapı tipli mezar steli, Frig bölgesinde görülen yaygın tipolojisi ile mezar sahiplerinin sosyal ve ekonomik durumları hakkında bilgi veren ve bölgeye özgü ölü gömme geleneklerine ışık tutan stellerdir. Bu steller stilistik ve ikonografik açıdan kendi bağlamında ve farklı bölgelerdeki benzer stel örnekleri ile karşılaştırılarak bir tipoloji içerisine dâhil edilmeye çalışılmış ve tarihlendirmeleri yapılmıştır. Kat. No. 1-4'teki stellerin MS 2. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın ilk çeyreği arasına ait oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Kat. No. 1 ve 2'deki stellerin yakın benzerleri ile yapılan karşılaştırılmaları sonucunda, örnekler üzerinde taş ustalarının isimlerine ulaşılması, tarihlendirmeleri açısından oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca benzer örnekler ile taş ustaları birlikte değerlendirildiğinde, steller üzerinde çeşitli ortak çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Bu ortak çalışmalar ise farklı atölyelere veya taş ustasının yaratım dönemindeki stil gelişimine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Kat. No. 3 ve Kat. No. 4'teki stellerin tipolojik değerlendirilmeleri göz ününde bulundurulduğunda, kapı tipli mezar stelleri hakkında daha önceden yapılan araştırma ve yayınların söz konusu stellerin belirli bir tipolojiye dâhil edilmelerinde yetersiz kaldığı da bu çalışma ile anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmada yer alan stellerin yerel bir tipolojiye dâhil edilmeleri gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu hâli ile de bu çalışma yapılacak güncel araştırmalar için örnek teşkil ederek bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Değerlendirmede bir diğer önemli unsur ise steller üzerindeki ikonografiyi oluşturan bezemelerdir. Kat. No. 1 ve Kat. No. 2'deki karşılıklı aslan ikonografisi, stellerin yaygın olduğu bölgeye ve taş ustalarının bilgisine erişimi sağlamaktadır. Dört adet kapı tipli mezar stelindeki bezemeler ise oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bezemelerin çeşitliliğini tanımlamadan önce, bezemelerin sembolik dilinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Çünkü ölü gömme gelenekleri içerisinde çeşitli figür ve nesnelerin betimlenmesiyle kullanılan sembolik dili çözümlemek, stellerin tanıtmak ve hatırlatmak istediği kişinin toplum içerisindeki statüsünün ve inancının anlaşılmasını sağlamaktadır. Böylelikle çalışmada ölen kişi üzerinden, kişinin mensup olduğu topluluk, sosyal çevre, kent ve o kentin dinî ve sanatsal yaşamı hakkında bilgi edinilebilir. Çünkü betimlemeler hem dekoratif hem de sembolik anlamlar taşımaktadır. Böylece steller üzerindeki ikonografinin oluşumuna büyük katkı sunmaktadır. Ayrıca dekoratif bir süsleme ögesi olarak değerlendirildiklerinde de stel üzerindeki seçimlerinin ve yerleştirilmelerinin asla gelişigüzel olmadığı görülmektedir. Bu durumda

[129] Pfuhl ve Möbius, *Dieostgriechischen Grabreliefs,* 1: 198, Taf. 110, Nr. 730-731-735; 115, Taf. 51, Nr. 296; 120, Taf. 56, Nr. 315-316; 201, Taf. 111, Nr. 744; 203, Taf. 113, Nr. 760; 205, Taf. 113, Nr. 768.

[130] Lochman, *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, 318, Taf.38, Abb.145: IV 33; Buckler ve Calder. *MAMA VI: Monuments and Documents From Phrygia and Caria 6,* 112- 113, Pl. 56, Nr.322.

[131] Erdinç, "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları," 77; Lochman, "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest," 39, 249, Taf. 3, Abb. 11, I 259; Jes "Türgrabsteine in Aizanoi II: Fassadenmonumente mit Scheintür," 51, 303, Abb. 22, Kat. 2h; Waelkens, "*Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür,*" 152 – 153, Taf. 52, Nr. 386.

stellerin analizi, sadece soyut şekillerin bir araya getirilmesinden daha fazlasının incelemeler sırasında dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Tam ve doğru yoruma ancak betimlemelerin bir bütün olarak ikonografik kompozisyon bağlamında incelenmesi ile ulaşılabilmektedir. Böylece, stelin anlamsal çeşitliliği ile oluşturulduğu dönemin ekonomik ve kültürel koşullarını anlamak mümkündür.

Yaşayanların sosyal hayatını ve değerlerini yansıtan mezar stellerinin bir izleyici kitlesine hitap ettikleri görülmektedir. Bu izleyici kitlesi de stel üzerinde bazen yazılı metinlerle bazen de görsel imgelerle anlatılmak istenileni anlayan ve deneyimleyen kişilerdir. Yazınsal ifadeler ve görsel ifadelerin mezar stelleri üzerinde birlikte kullanımı, toplumun hem okuryazar hem de okuryazar olmayan kesimi için ortak bir ifade yöntemini geliştirdiğini göstermektedir. Bu değerlendirmenin sonucunda, sembolik, dinî ve görsel unsurların yazılı metnin işlevine katkıda bulunacak şekilde steller üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kapı tipli mezar steli çalışmalarında yapılan incelemeler, bir bütünün ayrı parçaları olarak sadece tipoloji, ikonografi ya da yazıt olarak değil, sembollerin bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Burada değerlendirilen dört adet kapı tipli mezar steli, tipolojisi, ikonografisi ve yazıtları ile bir bütün hâlinde, birbirlerini destekler nitelikte analizleri yapılarak bilim dünyasına sunulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Teşekkür: Uşak Müze Müdürlüğünün 3541865 sayılı izni ile mezar stelleri üzerinde bilimsel çalışmalarımızı gerçekleştirmemizi sağlayan Müze Müdürü Şerif Söyler ve Arkeolog Firdevs Koçer'e ve Lallnamen isimler hakkında ve yazıtların çevirisinde Prof. Dr. N. Eda Akyürek Şahin vermiş olduğu bilgiler ve desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Peer Review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.
Acknowledgement: We would like to express our gratitude to Museum Director Şerif Söyler and Archaeologist Firdevs Koçer for granting us permission No. 3541865 to conduct our scientific research on the grave steles at the Uşak Museum Directorate. We would like to thank Prof. Dr. N. Eda Akyürek Şahin for the information and support she provided regarding Lallnamen names and the translation of inscriptions.

Yazar Bilgileri / Author Details

Ahsen Fındık (Doktora Öğrencisi)
[1] Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Uşak, Türkiye
0000-0001-9625-8724 ahsen.cen@gmail.com

Münteha Dinç (Doç. Dr.)
[2] Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak, Türkiye
0000-0003-4991-6645 munteha.dinc@usak.edu.tr

Emre Taştemür (Doç. Dr.)
[2] Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak, Türkiye
0000-0002-8831-0622 emre.tastemur@usak.edu.tr

Kaynakça | References

Albayrak, Yusuf. "Göbekli Tepe'den Hayvan Tasvirleri." *Külliye* 4 (Eylül 2023): 81-111. Erişim 15 Mayıs 2024. https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1267083

Anthony, Rich. *A Dictionary of Roman and Greek Antiquities*. Londra: Longmans, 1890.

Buckler, William Hepburn ve William Moir Calder. *MAMA VI: Monuments and Documents From Phrygia and Caria.* 6. Cilt. Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1939.

Cameron, Archibald. "ΘΡΕΠΤΟΣ and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor." *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler*. Ed. William Moir Calder ve Josef Keil. Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1939, 27-62.

Caneva, Giulia, Alessandro Lazzara ve Zohreh Hosseini. "Plant as Symbols of Power in the Achaemenid Iconography of Ancient Persian Monuments." *Plants* 12 (Kasım 2023): 39-91. Erişim 10 Mayıs 2024. **https://doi.org/10.3390/plants12233991.**

Caneva, Giulia, Antonella Altieri, Alma Kumbaric ve Flavia Bartoli. "Plant Iconography and its Message: Realism and Symbolic Messages in the Bernini Fountain of the Four Rivers in Rome." *Rendicontri Lincei, Scienze Fisiche e Naturali* 31 (Ağustos 2020): 1011-1026. Erişim 5 Mayıs 2024. https://doi.org/10.1007/s12210-020-00946-2

Caneva, Giulia, Valentina Savo ve Alma Kumbaric. "Big Messages in Small Details: Nature in Roman Archaeology." *Economic Botany* 68 (Mart 2014): 109-115. Erişim 15 Şubat 2024. https://doi.org/10.1007/s12231-013-9256-1

Carroll, P. Maureen. "Ethnicity and Gender in Roman Funerary Commemoration: Case Studies from the Empire's Frontiers." Ed. Sarah Tarlow ve Liv Nilsson Stutz. *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2013, 559-579. Erişim 15 Şubat 2024. https://doi.org/10.1080/00665983.2012.11020916

Carroll, Maureen. "Vox Tua Nempe Mea Est. Dialogues with the dead in Roman Funerary Commemoration." *Accordia Research Papers* 11 (Kasım 2008): 37-80.

Columella, Lucius Junius Moderatus. *De Re Rustica of Columella*. Londra: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1941, 427. Erişim 10 Şubat 2024. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Columella/de_Re_Rustica/4*.html#25.

Cutten, Henry J. L. "Stelae as Vehicles of Expression. A Regional Study of Gravestones From Inland Asia Minor During The First and Early Second Century AD." Doktora tezi, Nottingham Üniversitesi, 2021.

Degen, Julian Micheal. "Die Mykenische Löwendarstellung. Ein Fallbeispel für die Veranderung Politischer Symbolik Durch Kulturkontakte." *Historia Scibere* 7 (Mayıs 2015): 9- 31. Erişim 15 Şubat 2024. 10.15203/historia.scribere.7.442

De Hoz, Maria-Paz. "Phrygian Traces in Greek Epigraphy of Roman Anatolia: Survival or Identity Revival?." *Monographs on Antiquity.* 7. Cilt. Ed. Hugo Thoen ve L. B. Van Der Meer. Paris: Peeters, 2022: 369-386. Erişim 15 Şubat 2024. https://doi.org/10.2307/j.ctv2zx9pwv.30

Durugönül, Serra. *Roma Devlet Kabartmalarında Propaganda ve Sanat*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2021.

Edmondson, Jonathan. "Public Dress and Social Control in Late Republican and Early Imperial Rome." *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*. Ed. Jonathan Edmondson ve Alison Keith. Toronto: Toronto Üniversitesi Yayınları, 2008, 21-46.

Erasmo, Mario. *Reading Death in Ancient Rome*. Columbus: Ohio State Üniversitesi Yayınları, 2008.

Erdinç, Zerrin. "Aizanoi Mezar Stellerinde Kadına Dair Semboller." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (Temmuz 2021): 87-106. Erişim 10 Ağustos 2021. https://doi.org/10.51290/dpusbe.846611

Erdinç, Zerrin. "Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları." Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2020.

Euripides. "Euripides III, Ion." *The Complete Greek Tragedies.* Çev. Ronald Frederick Willetts. 3. Cilt. Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları, 1954, 183-255.

Gezgin, Deniz. *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2024.

Gezgin, Deniz. *Bitki Mitosları*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.

Graham, Emma Jayne ve Valerie M. Hope. "Funerary Practices." *A Companion to Roman Italy*. Ed. Alison E. Cooley. Londra: Wiley Blackwell, 2016. Erişim 14 Şubat 2024. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781118993125.ch9

Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1997.

Himmelmann, Nikolaus. *Über Hirten-Genre inder Antiken Kunst: Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften 65.* Opladen: Westdeutscher Verlag, 1980.

Hope, Valerie M. "Words and Picture: The Interpretation of Romanı-British Tombstones." *Britannia* 28 (Kasım 1997), 257. Erişim 20 Mart 2024. https://doi.org/10.2307/526768.

Hope, Thomas. *Costume of The Ancients*. 1. Cilt. Londra: Printed For William Miller, 1812.

Jes, Kai. "Türgrabsteine in Aizanoi II: Fassadenmonumente mit Scheintür." *Istanbuler Mitteilungen*. 51. Cilt (Tübingen: E. Wasmuth, 2001): 279-318.

Kampen, Natalie. *Image and Status: Roman Working Women in Ostia*. Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1981.

Kelp, Ute. *Grabdenkmal und Lokale Identitat: Ein Bild der Landschaft Phrygien in der Römischen Kaiserzeit: Asia Minor Studien 74.* Bonn: Habelt-Verlag, 2015.

Kelp, Ute. "Some Remarks on Tumuli of Late Hellenistic and Early Roman Times in Phrygia andthe Development of Provincial Art." Ed. Ute Kelp ve Oliver Henry. *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in The First Millenium BC*. Berlin: De Gruyter, 2016, 601-612.

Köhler, Carl. *A History of Costume*. New York: G. Howard Watt, 1930.

Kretschmer, Paul. *Griechischen Sprache*. Göttingen: Dandenhoed und Rupredt, 1896.

Kurtz, Donna C. ve John Boardman. *Greek Burial Customs: Aspect of Greek and Roman Life*. New York: Cornell Üniversitesi Yayınları, 1971.

Levick, Barbara, Stephen Mitchell, James Potter ve Marc Waelkens. *MAMA X: Monuments From The Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis.* 10. Cilt. Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları, 1993.

Lochman, Thomas. *Studienzu Kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*. Basel: Skulpturhalle, 2003.

Lochman, Thomas. "Deux Reliefs Anatoliens Au Musee Des Beaux-Arts De Budapest." *Bulletin du Musee Hongrois des Beaux-Arts* 74 (1991): 11-24.

Louvre Müzesi. "Tunique." Erişim 20 Temmuz 2025. https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010209546

Mustafaoğlu, Gökhan. "Maddi Kültür Çalışmaları Çerçevesinde: Nesneler, Şeyler, Aktörler ve Taşın "Ötesini Görmek" Üzerine Düşünceler." *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2018): 61-78.

Ovidius Naso, Publius. *Metamorphoses*. Çev. Arthur Golding. Londra: 1567, 4.7.20. Erişim 15 Şubat 2024.

https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Ov.%20Met.%204.720&lang=original.

Pearson, Mike Parker. *The Archaeology of Death and Burial*. Teksas: A&M Üniversitesi Yayınları, 1999.

Pendergast, Sara ve Tom Pendergast. *Fashion, Costum and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages: Ancient World*. 1. Cilt. New York: Thomson&Gale, 2004.

Pennick Morgan, Faith. *Dress and Personal Appearance in Late Antiquity*. Ed. Luke Lavan. 1. Cilt. Leiden: Brill, 2018.

Pfuhl, Ernst ve Hans Möbius. *Dieostgriechischen Grabreliefs.* 1. Cilt (Metin ve Görsel). Mainz: Philipp Von Zabern, 1977.

Pfuhl, Ernst ve Hans Möbius. *Dieostgriechischen Grabreliefs.* 2. Cilt (Metin ve Görsel). Mainz: Philipp Von Zabern, 1979.

Proeva, Nade. "Non-Figural Motifs on the Roman Funerary Stelae from Upper Macedonia (Problems of Dating and Interpretation)." *Actual Problems of Theory and History of Art* 7 (Ocak 2017): 147-158. Erişim 20 Şubat 2024. https://doi.org/10.18688/aa177-1-16

Polat, Gürcan. "Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller ve Seremoni Alanları." *Olba* XI (Mayıs 2005): 1-24.

Roosevelt, Christopher H. "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia." *American Journal of Archaeology* 110/1 (Ocak 2006): 65-91. Erişim 28 Nisan 2021. https://www.jstor.org/stable/40026360

Saint-Denis, E de. "Falx Vinitoria." *Archeologie et Philologie* 41 (Ocak-Haziran 1953): 163-176.

Savo, Valentina, Alma Kumbaric ve Giulia Caneva. "Grapevine (Vitis vinifera L.) Symbolism in the Ancient Euro-Mediterranean Cultures." *Economic Botany* 70 (Mayıs 2016): 190-197. Erişim 20 Şubat 2024. https://doi.org/10.1007/s12231-016-9347-x

Smith, Roland R. "Phrygian Doorstones," *The Classical Review* 38/2 (1988): 349-350. Erişim 28 Nisan 2021. https://www.jstor.org/stable/3065626

Smith, William. "Falx." *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Londra: John Murray, 1875. Erişim 20 Şubat 2024.

https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Falx.html

Susini, Giancarlo. *The Roman Stonecutter: An Introduction to Latin Epigraphy*. Londra: Basil Blackwell, 1973. Erişim 20 Mart 2024. https://archive.org/details/romanstonecutter0000susi/page/n3/mode/2up

Uzunoğlu, Hüseyin. "Phrygia'dan Bir Grup Yeni Mezar Steli." *Mediterranean Journal of Humanities* 9 (Haziran 2019): 377-385. Erişim 13 Kasım 2024. https://doi.org/10.13114/mjh.2019.469

Varinlioğlu, Ender. "Die Inschriften Aus Dem Museum Von Uşak." *Epigraphica Anatolica* 13 (1989): 17-36.

Varinlioğlu, Ender. *The Greek Inscriptions in The Museum of Usak*. İstanbul: Ege Yayınları, 2022.

Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev. Suna Güven. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2013.

Waelkens, Marc. *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür.* Mainz: Alman Arkeoloji Enstitüsü, 1986.

White, Kennth D. *Agricultural Implements of The Roman World*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1967.

Woodward, Ian. *Maddi Kültürü Anlamak*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016.

Wujewski, Tomasz. *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times.* Poznan: Adam Mickiewicz Üniversitesi Yayınları, 1991.

Zanker, Paul. “Veränderungen im Öffentlichen Raum der Italischen Städte der Kaiserzeit.” *L’Italie d’Auguste a Diocletien.* Paris: Roma Fransız Okulu Yayınları, 1994, 259-284.